The Last Steps of Slavery in Sweden

Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. V. 6.

Johns Hopkins University
FEB 12 1898
LIBRARY.

TRÄLDOMENS SISTA SKEDE I SVERIGE

ETT KAPITEL UR VÅR ÄLDRE RÄTTS HISTORIA

AF

I. S. LANDTMANSON

UPSALA 1897
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

CAFE
HT 815
.S 94
L 35
1877

Träldomens sista skede i Sverige.

Vid början af den period, hvars rättsåskådning våra Landskapslagar[1] afspegla, utgöres vårt lands befolkning af två skilda beståndsdelar, de fria i flere olika gradationer och de ofria — trälarne. Dessa senare bildade nämligen en omfattande beståndsdel af befolkningen, ehuru de icke kunna sägas utgöra någon del af folket. De stodo nämligen, såsom enligt den då rådande grundsatsen rättslösa, egentligen utom samhället. Deras förhållande till detta förmedlades enligt denna grundsats uteslutande genom deras egare.

Från de äldsta tider, till hvilka några underrättelser gå, framträder träldomen såsom en bestående institution; och ännu i Landskapslagarne[2] qvarstår den. Men denna tid är äfven i detta afseende en brytningsperiod. Redan tidigt under denna pe-

[1] Dessa lagar citeras i denna afhandling öfverallt ordagrannt och utan något slags försök till »normalisering» efter texten i Schlyters »Samling af Sweriges Gamla Lagar».

[2] Beträffande den frågan, huruvida träldomen ännu finnes qvar i samtliga dessa lagar, äro följande anmärkningar att göra. Den enda af dessa rättskällor, som icke innehåller något stadgande, som ens i någon mån berör träldomen, är det fragment (innefattande Kristnu Balken) af Smålands-Lagen, som blifvit bevaradt till vår tid. De öfriga Landskapslagarne deremot visa otvetydigt, att träldomen i dem ännu är ett bestående institut — dock möjligen med undantag för Helsinge-Lagen. I denna lag lyder väl nämligen index till Ærfþa b. fl. 13 på följande sätt: »Vm Offsinnis arf, ok Rantakna kunu Barns arf, ok Skötarf, ok Trälaarf, och Biltughä mans arf», men sjelfva den 13. flockens text innehåller intet stadgande om några förhållanden, som angå träldom Och i denna lag för öfrigt förekommer ej det enkla ordet träl eller þræl, ej häller något af de ord, med hvilka träl i våra lagar brukar betecknas, (såsom »annöþuger», »hemahion», »ambat», »ofræls»). Väl förekommer deremot ordet »frælss», men icke såsom motsats mot träl, utan såsom betecknande en person, som är fri från skatt eller offentliga onera. I betraktande häraf synes det sanno-

riod visa sig spår till träldomens aftagande; och ännu innan perioden gått fullkomligt till ända kan träldomen anses hafva fullständigt försvunnit. Den period, som dessa lagar omfatta, kan derför sägas förete träldomens sista skede i vårt land.

Om träldomens beskaffenhet under den föregående tiden ega vi väl endast ofullkomliga underrättelser; men så mycket torde dock utan tvekan kunna antagas, att, om också trälarne icke alltid faktiskt behandlades med hårdhet, deras ställning i rent rättsligt afseende dock bestämdes helt enkelt däraf, att de betraktades såsom ting, öfver hvilka egaren hade samma rätt, som öfver hvarje annan sin egendom. Till sjelfva grundsatsen qvarstår denna åskådning ännu i Landskapslagarnes stadganden. Men om också trälens egare på grund deraf fortfarande kunde utöfva den rätt, som af denna grundsats följde, så visa dock dessa lagar mycket tydliga spår af att en annan åskådning mer och mer började vinna insteg — en åskådning, som påtagligen allt mer vann styrka genom Kristendomens växande inflytande. Verkan af denna åskådning visar sig i början hufvudsakligen i mera enstaka steg till förmildrande af trälarnes ställning äfvensom deri, att frigifning af trälar blef alltmer vanlig. Men redan före periodens slut kan den nya åskådningen sägas fullständigt hafva segrat. — Det är några hufvuddrag af den utveckling, som i detta afseende under denna period egde rum, som här skola meddelas [1].

---

likt, att vid den tid, då denna lag erhöll sin närvarande form, träldom icke vidare existerade inom det område för hvilket lagen gällde. — Hvad slutligen beträffar vår äldsta stadslag, Bjärköa-Rätten, som kan antagas vara ungefärligen samtidig med flera af Landskapslagarne, så kunde väl äfven om denna till en början någon tvekan ega rum. Väl finner man der i 21 pr. ordet þræl, men der användt såsom ett oqvädinsord, för hvars användande ansvar stadgas. Af detta förhållande kan emellertid ingenting med säkerhet slutas rörande den frågan, huruvida träldom ännu i verkligheten fanns. Men det är att märka, att det på samma ställe visar sig att ansvaret endast eger rum i det fall, att någon kallat en annan »þræl en han fræls er». Då härtill kommer, att ett annat ställe (17) innehåller följande stadgande: »Slar man æller kona sit frælst hion til goþræwisu. Þa ær þæt ogilt», hvaraf väl antydes, att husbonde kunde hafva, utom fria tjenstehjon, äfven sådana, som voro trälar, torde man ha skäl att antaga, att träldom enligt denna lag ännu fanns qvar, om den också numera ej hade någon synnerlig betydelse.

[1] Ämnet har endast af få svenska forskare blifvit behandladt. Bland dessa äro hufvudsakligen att märka Stiernhöök, som i sitt med skäl berömda

I. De sätt, på hvilka träldom uppstod.

Det vigtigaste af de sätt, på hvilka träldom kunde uppkomma, torde väl hafva, åtminstone i äldre tider, varit fångenskap i krig[1]. Hos germanerna i äldsta tider gällde, likasom hos den klassiska forntidens folk, den grundsatsen, att den, som ej var medlem af samhället, icke häller hade någon rätt. Den, som i krig — vare sig egentligt krig eller vid vikingatåg — blifvit tillfångatagen (hærtakin), blef derför träl. Härpå lemna sagornas berättelser tillräckliga bevis. I våra lagar finnes väl grundsatsen icke alldeles uttryckligen uttalad. Men att den varit rådande, framgår, såsom CALONIUS (s. 152) anmärker, af **Ög.** Gb. 14. och **Gotl.** I. 28. 6. Af dessa stadganden visar det sig nämligen, att medlemmar af vårt folk kunde af denna anledning vara trälar i främmande land. Och af den i **Vg.** I. þb. 12. 2. uppställda grundsatsen: »þy lik lagh ok ræt sum utlænskir mæn göra os. þylikæn uilium uir þem göræ» följer då, att medlemmar af främmande folk, som blifvit tagna i krig, blefvo trälar här i landet.

Ett vigtigt sätt, på hvilket träldom uppkom, är vidare födsel. Härom framträda mycket skiftande grundsatser hos olika

verk »De Jure Sveonum et Gothorum vetusto» (1672) i Lib. II cap. 14 (»De Jure Dominorum et Servorum») gifver en framställning deraf, som visserligen är ganska kort, men i hvilken, äfven om senare forskningar i ett eller annat afseende gifvit anledning till en från hans afvikande åskådning, dock öfver hufvud röjer sig den klara historiska blick, som utmärker denne »den svenska lagfarenhetens fader», samt — i senare tider — CALONIUS, som i sin monografi »De prisco in patria servorum jure» (först utgifven i form af akademisk afhandling i Åbo år 1780 och senare tryckt i »Matthiæ Calonii Opera Omnia» Vol. I. Holmiæ 1829, ss. 129—344, kort derefter öfversatt under titeln: »Om de forne Trälarnes Rätt i Swerige», af J. W. Liffman. Jönköping 1836) egnat åt ämnet en utförlig, noggrann och omsorgsfull undersökning, i hvilken dock saknas den tillämnade afslutningen »de modis finiendæ servitutis et libertinorum conditione». Detta arbete har naturligtvis icke kunnat lemnas å sido vid utarbetandet af den sammanträngda framställning, som här lemnas, utan har, såsom i det följande skall visa sig, tvärtom i många afseenden tjenat till ledning.

[1] Sannolikt kan detta också öfver hufvud betraktas såsom det tidigaste sättet för träldomens uppkomst i större omfattning. — CALONIUS är emellertid (s. 142) af den åsigten, att det tidigaste sättet för uppkomst af träldom är det, då en fri person frivilligt gifver sig till träl.

folk. Romarne hänförde detta fall under *accessio*. Enligt regeln: »res accessoria sequitur rem principalem» gällde derför i fråga om slafvar, likasom i fråga om djur, den grundsatsen, att den, som egde modren, äfven blef egare af dess afkomma. Hos de sydgermanska folken utbildade sig den hårdare grundsatsen, att, om en af föräldrarne var träl, barnet blef träl — en grundsats, som senare fick sitt uttryck i den tyska rättsregeln: »Das Kind folget der ärgern Hand». Deremot synes det sannolikt att hos våra förfäder redan tidigt en mildare åskådning varit rådande. I alla händelser finner man, att i våra landskapslagar, ehuru förbindelser mellan fri man och ofri qvinna och omvändt mellan träl och fri qvinna helt naturligt sågos med oblida ögon[1], likväl om de barns ställning, som födas i en sådan förbindelse, en grundsats uttalas, som är den mildaste, som kan uppställas, så länge öfver hufvud träldom kan uppkomma genom födsel — nämligen att barnet blir fritt, om en af föräldrarne är fri, hvilken grundsats i lagarne finnes uttalad i uttrycket: »gangi æ barn a bætre alf», (**Ög.** Gb. 29. 1., **Upl.** ÆEb. 19., **Sdm.** ÆEb. 3. 2., **Vm.** I. Gb. 4. pr. och II. ÆEb. 14). Väl skulle det kunna synas som om atminstone en modifikation i denna grundsats gjordes i det i **Ög.** ÆEb. 14. förekommande stadgandet: »Nu afla man barn uiþ huskunu manzs; þa a han luka siax öra firi sianga gangu ok fulle atær dax uærkin taki barn siþan kristit ær ok uari frælst. Nu sitær barn inne um ar gialdi firi tua öra: sitær um siax gialde firi tolf öra: sitær nat a þet siunda gialde fulla lösn». Och det synes sannolikt att det är på detta ställe som STIERNHÖÖK stöder sig då han (a. arb. s. 206), efter att hafva redogjort för de öfriga sätt, på hvilka träldom kunde uppkomma, tillägger: »Ceterum ex servis quomodocunque factis, quidquid natum erit, in parentum conditione & necessitate serviendi vivebat: olim quidquid etiam ex libero & serva, nisi aut matrimonio sibi servam liber copulasset, aut partum pater in libertatem redemisset: & recte quidem: ex ancilla enim aliena acquirere non licuit quod partus de jure ejus esset, cujus fuit ancilla, quo non sibi aut aliis sed domino acquirebat». STIERNHÖÖKS mening synes här vara, att barn af en fri man och en annans trälinna föddes till träldom,

[1] Detta framgår deraf, att fri qvinna, som tagit träl till man, säges »ganga awgh or ætt sinni». **Upl.** ÆEb. 19. o. **Vm.** II. ÆEb. 14.

men att fadren i detta fall var berättigad att lösa barnet ur träldomen. Och det torde väl äfven hafva varit hans mening, ehuru han ej uttryckligen uttalar detta, att denna fadrens rätt preskriberades, om den icke inom viss tid utöfvades. A andra sidan framställer deremot CALONIUS (a. arb. ss. 157—160) den åsigten, att intet undantag gifves från den af lagarne uppställda regeln, att, om endera af föräldrarne var fri, barnet blef fritt, att således denna regel gällde utan afseende på huruvida förbindelsen var loflig eller oloflig, men att visserligen för att barnet skulle bli fritt det fordrades, att fadren skulle erkänna det såsom sitt barn samt — i den händelse att modren var en annans trälinna — att fadren skulle till denne utgifva ersättning för den skada, som förorsakades honom derigenom, att hennes dagsverken i följd af barnsbörden försummades, äfvensom ersättning för den kostnad, som för barnets underhåll drabbat modrens egare. Till säkerhet för utbekommande af denna ersättning hade egaren, enligt CALONII mening, en detentionsrätt till barnet; och det är erläggandet af denna ersättning, som på det ifrågavarande stället betecknas med ordet »lösn», som sålunda här icke får uppfattas såsom det pris för hvilket en träl friköptes ur träldomen; och någon preskriptionstid, inom hvilken fadren skulle utöfva sin rätt, finnes det, enligt hans mening, icke i lagarne bestämd. Ett uttryck af den mildare åskådning, som här röjer sig, är äfven, såsom CALONIUS anmärker, det stadgandet (i **Vm.** I. Gb. 4. 1) »Kombir þræll. i. land wart . i lagha giptu. quæl ængin han . i . hans lif daghum . hawi ængi vizord at quælia barn hans». En jämförelse af lagarnes hithörande stadganden synes också tala för riktigheten af Calonii uppfattning af betydelsen af det ifrågavarande stället i Östgötalagen.

Vidare kan det icke vara något tvifvel om, att det i alla händelser fanns en tid, då träldom kunde uppkomma derigenom, att en fri person *frivilligt gaf sig till träl* — i hvilket fall trälen kallades *gæfþræl*. Att det funnits en sådan tid, framgår af de uttryckliga förbud mot sådan träldom, hvilka några af lagarne innehålla. Bestämdast och fullständigast framträder ett sådant förbud i **Upl.** Kpm. 3. 3: »hawi ængin wald att giwæ sik til giæffþræls ok ængin ma ok annan til giæff þræls takæ». Förbudet upprepas i något kortare form i **Sdm.** Kpm. 3. 3. Det

förekommer emellertid redan i **Ög.** Æb. 11, der det uttryckes så: »Nu ma egh man iorþ ælla annat gozs giua undan rættum aruum sua sum för uar i laghum ok egh sik til gæfþræls giua; þy at þæt gaf birghir iarl af». — Det synes emellertid kunna sättas i fråga, af hvilken omfattning detta förbud var, d. v. s. hvad som egentligen är att betrakta såsom »gäfträldom». En sådan fråga har sin anledning deri, att äfven de lagar, som innehålla detta förbud, omtala såsom fortfarande bestående sådana förhållanden, hvilka synas kunna hänföras under kategorien »gäfträldom». Hit hör hvad som stadgas i **Ög.** Æb. 12, der till och med sjelfva uttrycket »gæfþræl» användes, samt vidare ställen i de flesta af de öfriga lagarne, der väsentligen samma förhållanden beröras, ehuru uttrycket »gæfþræl» der icke förekommer. Hit hör vidare åtminstone ett ställe i **Ög.**, på grund af hvilket AMIRA antager, att en fri person kunde till gäldande af en skuld genom en *datio in solutum* öfverlemna sig sjelf till borgenären.

Hvad nu först angår **Ög.** Æb. 12, så behandlar detta ställe det fall, då en person af svaghet eller sjukdom (uan mæt ælla siukdombær) var urståndsatt att själf sörja för sitt uppehälle och derför ville, mot åtnjutande af underhåll, öfverlemna sin egendom åt en annan. Det stadgas der, att han skall då först bjuda sig åt sina fränder (i första rummet sin närmaste arfvinge och sedan de öfriga, sannolikt i den ordning, som bestämdes af skyldskapens närhet). Först om ingen af dem ville mottaga honom, fick han bjuda sig åt hvem han ville. Den, som under sådana förhållanden åtnjöt underhåll, betecknas på detta ställe med uttrycket »gæfþræl». Det förhållande, om hvilket här stadgas, är väsentligen detsamma, som är mycket vanligt i de danska provinslagarna och i dem betecknas med uttrycket »flatforæ sik» och som äfven under benämningen »flatfara sik» eller »flatfaras» förekommer i **Vg.** (I. Jb. 3. 1., II. Jb. 5 och Add. 11. 10). — Sjelfva förhållandet förekommer också, dock icke under denna benämning, i **Upl.** Jb. 21, **Sdm.** Jb. 17, **Wm.** I. Gb. 16. 1. och II Jb. 17 samt med någon modifikation i **Hels.** Jb. 15. Frågan är nu huruvida den ställning, som intogs af den, hvilken på detta sätt öfverlemnat sig och sin egendom till annan, är att betrakta såsom träldom. Enligt de danska provinslagarna förlorade en sådan person (»Fledföringen») icke, genom att så öfverlemna, sig sin

personliga frihet; men i följd deraf, att han saknade all förmögenhet, förlorade han dock i väsentlig mån sin sjelfständighet — han kunde sålunda ej giltigt företaga rättshandlingar, han kunde hvarken fordra ed af andra eller sjelf vara mededsman; och den, som mottog fledföringen, var skyldig att ansvara för hans gerningar[1]. Huru det i detta afseende förhöll sig enligt vår äldre rätts grundsatser, torde icke vara lätt att utreda. Det är möjligt, att saken förhöll sig så, som SCHLYTER synes antaga, då han (Gl. t. Ög. v. gæfþræl) anmärker, att den, som enligt Ög. ÆEb. 12. öfverlemnat sin egendom till annan mot försäljning, kallades gæfþræl »quia dicta bonorum cessio antiquissimis temporibus revera cum deditione in servitutem conjuncta erat». Hans mening synes sålunda vara, att i äldsta tiden verklig och fullständig träldom inträdde genom ett sådant öfverlemnande. Att emellertid detta förhållande sedermera enligt hans mening förändrade sig visar sig deraf, att han omedelbart efter det anförda tillägger: »at vero hæc a Duce Birgero prohibita (ÆEb. 11,) illa tamen sub certis conditionibus in usu remansit (ÆEb. 12)». Beteckningen gæfþræl i ÆEb. 12. skulle således ha bibehållit sig från en äldre tid, oaktadt det förhållande, som nu dermed betecknades, var ett annat än det, för hvilket beteckningen under den äldre tiden i egentlig mening användes[2]. I alla händelser synes det — hurudant förhållandet än i äldre tider må hafva varit — dock otvifvelaktigt, att efter Birger Jarls stadga en persons öfverlemnande af sin egendom till en annan mot försörjning — om det ock medförde en rättsminskning, hvars omfattning dock icke är fullt tydlig — likväl icke medförde en verklig och fullständig träldom[3].

[1] Jfr KOLDER. ROSENVINGE, Grundrids af den danske Retshistorie. Kbh. 1860, ss. 122 ff. och STEMANN, Den danske Retshistorie. Kbh. 1871, ss. 301—305.

[2] Enligt SCHLYTERS åsigt användes deremot i Ög. Dr. 17. 2. uttrycket »gæfþræl» i sin ursprungliga betydelse. Han anmärker nämligen beträffande det på detta ställe förekommande stadgandet om beloppet af böterna för dråp å »gæfþræl»: »id certe, ante Birgeri tempora scriptum, non valuit, de eo, qui postea nomine magis quam re fuit gæfþræl (ÆEb. 12. 1.)».

[3] Vid jämförelse mellan stadgandena i Ög. ÆEb. 11. och 12. vill det synas antagligt, att det förut icke varit ovanligt, att arflåtare undandragit sina lagliga arfvingar sin qvarlåtenskap genom att gifva sig i träldom hos en annan och att med anledning deraf ÆEb. 11 stadgar dels förbud mot gåfträldom öfver hufvud, dels förbud mot att vid afstående af egendom mot försörjning träda

Hvad derefter beträffar det ställe i Ög. — Vaþam. 4. — på hvilket AMIRA hufvudsakligen stöder sin åsigt, att en fri person kunde till gäldande af en skuld genom en *datio in solutum* öfverlemna sig sjelf såsom träl åt borgenären, så lyder detta ställe så: »Nu stial man ælla kona ok firiuærka sik. alt þæt þön gæra i sua höghum sakum sum þön sitia inni firi. þa suari þæn sum þöm hauær inni mæþ sik. þaghar höghra stighær æn þön sitia inni firi. þa a ættin baþe taka och böta firi þöm». AMIRA söker nu att visa, att på detta ställe fråga är om en gäldenärs frivilliga öfverlemnande af sig sjelf i gäldsträldom hos borgenären[1]. — Mot hans bevisning i detta afseende synes visserligen den anmärkning kunna göras, att det kan ifrågasättas huruvida under begreppet firiværka sik» låter hänföra sig ett frivilligt öfverlemnande. Antager man emellertid Amiras tolkning såsom riktig, så återstår dock den frågan, huru denna uppfattning låter förena sig med det i Æb. 11. gifna förbudet mot »gäfträldom». Två förklaringar synas här vara möjliga. Den ena vore att stadgandet i Vaþam. 4. af förbiseende kommit att qvarstå vid sidan af det nyss nämnda förbudet (på samma sätt som, enligt Schlyters mening, stadgandet i Dr. 17. 2. kommit att qvarstå äfven efter Birger Jarls stadga). Den andra förklaringen åter vore, att en-

arfvingarnes intressen för nära, hvarför i Æb. 12. närmare föreskrifter gifvas om de vilkor, under hvilka dylikt afstående finge ega rum.

[1] Hans bevisning är (Nordgerm. Obligationenrecht I, s. 131, n. 3) följande: »— — dort (Vaþam. 4.) ist blos gesagt, dass Männer und Weiber in Folge von Diebstählen in Schuldknechtschaft sein können nicht aber ist gesagt, dass sie zwangsweise verknechtet werden. Letzteres ist hier sogar ausgeschlossen, weil von dem Fall die Rede ist, wo ein Mann oder eine Frau durch Diebstahl »sich verwirkt» hat und in Folge davon in Schuldknechtschaft gekommen ist. Da das Östgötische Recht wegen Diebstahls nur Lebens-, Leibes- und Freiheitsstrafen kennt (Vaþ. 32. pr. §§ 1—3, 6. 33, § 1, 35) so kann in Folge von Diebstahl Schuldknechtschaft nicht als Strafknechtschaft eintreten (wie SCHLYTER Gl. zu Ög. s. v. forværka und inne meint), — aber auch nicht als executorische Schuldknechtschaft, weil es nach östgötischem Recht um Diebsbusse eine Execution principiell nicht gibt. Bleibt also nur die Annahme dass die Männer, die nach Ög. Vaþ. 4 wegen Diebstahls in Schuldknechtschaft kommen, sich freiwillig in dieselbe ergeben.» — AMIRA anser för öfrigt (s. 127, n. 2. — Jfr s. 480) sannolikt, ehuru det icke är uttryckligen uttaladt, att borgenären icke kan vägra att låta sig nöja med gäldenärens öfverlemnande af sig sjelf till gäldsträldom, såsom *datio in solutum*.

ligt lagens mening »firiværka sik» i Vaþam. 4. icke medför eller innebär någon fullständig träldom, hvilket deremot den »gäfträldom», som aflystes genom Birger Jarls stadga, skulle göra — att sålunda den träldom, som uppkomme genom gäldenärens *datio in solutum* af sin egen person skulle vara på samma sätt vilkorlig och ofullständig, som den, hvilken uppkommit derigenom att qvinna, hvilken icke kunnat erlägga böterna för tjufnad enligt Vaþam. 35 och 37 (hvilka ställen i det följande skola behandlas), exsekutoriskt gjordes till borgenärens »ambat». Denna förklaring, hvilken i sjelfva verket synes vara den sannolikare, är väl ock den, som Amira antager.

Derefter är vidare att taga i betraktande den frågan, huruvida enligt dessa lagar träldom kunde uppkomma derigenom, att en fri person dömdes till träldom såsom straff för en af honom begången förbrytelse. Af denna mening är CALONIUS. Han yttrar nämligen härom (a. st. s. 148): »Quarto, *in poenam* delictorum et præcipue commissi furti, in servitutem *Judicis sententia* addicebantur liberi homines, quotiens non haberent unde actori satisfacerent et multam lege statutam solverent. Superest notabile ejus rei vestigium in *Jure Ostrogothico*, quo edicitur nuptam feminam, vel solutam cui legitimus esset tutor intra præfecturum et legiferatum, furti tertiam convictam, si mulctam pro ea solvere nollet maritus vel tutor, actori in servitutem esse tradendam: illam vero quæ tutorem non haberet, nec ipsa solvendo esset, etiamsi prima vice furtum patrasset, mox ad servitia vel actori, vel Procuratori Fisci, Konungs Soknare, vel judici territorii præstanda, esse condemnandam, quia furtum libertatis suæ fecisset». Såsom stöd härför åberopar han Ög. Vaþam. 35 och 37. På det förra af dessa ställen stadgas det, att, om en qvinna, som har målsman, stjäl full tjufnad, målsmannen skall böta för henne först af hennes gods, om sådant finnes, men sedan af sitt eget, likaledes, om hon stjäl andra gången; men, om hon stjäl tredje gången eller oftare, då har målsmannen (i motsats till hvad som eger rum vid andra brott) rätt att välja, om han vill lösa henne (genom erläggande af böterna) eller ej. Vill han ej lösa henne, eger den bestulne rätt att välja, om han vill »giua hænne lif», eller, mot att erlägga en mark till konungen och en till häradet, få henne till trälinna (ambat) eller stena henne i hjel. — På det

senare af de anförda ställena åter stadgas det, att om »löska kona», som ej har målsman inom landet, stjäl, då är hon förfallen till tre markers bot. Har hon då sjelf gods att böta med eller vill någon annan böta för henne, »þa ær þæt got». Sker intetdera, »þa hauær hun firistolit frælsi sinu», och då eger endera, målseganden, konungens soknare eller häradshöfdingen (med företräde för den förstnämnde) att, mot erläggande af en mark till hvardera af de öfriga till andel i böterna berättigade, lösa henne till sig; och hon »uari hans ambat». Den i detta fall omtalade art af träldom, hvilken CALONIUS (jfr ofvan anförda ställe samt s. 163) betecknar såsom *servitus poenæ* och för hvilken han anser (s. 149) i äldre tider icke blott qvinnor, utan äfven män hafva varit utsatta, uppfattas också af SCHLYTER (Gl. t. Ög. v. »forværka» och »inne») såsom en *servitus poenæ*. Denna uppfattning delas icke af AMIRA [1], hvilken, såsom det synes på goda skäl anser träldomen i detta fall vara en art af »Schuldknechtschaft», som inträdde i följd af exsekution för viss art af skuld, nämligen skuld för böter, men i denna strängare form — ty han skiljer mellan denna form och en mildare form af Schuldknechtschaft — endast i det fall, att det brott, för hvilket böterna skulle utgå, var stöld, endast om den, som skulle gälda böterna var kvinna [2], och — bland vara landskapslagar — blott i Östgötalagen. — Denna art af träldom var för öfrigt, enligt AMIRAS mening [3] icke en fullständig och ovilkorlig sådan. Ty då den var resultatet af en exsekution, som afsåg att bringa gäldenären i borgenärens våld, så upphörde gäldenären endast för detta ändamål och endast så till vida att vara medlem af rättssamhället. Hans ättemän togo äfven derefter, likasom förut, böter för missgerningar mot honom. Och likasom förut erlade de, om också icke i första hand, försoningsböter för missgerningar, som han begått. Särskildt visar sig vilkorligheten af hans ofrihet deri, att den inträ-

[1] a. arb. s. 127, n. 3. — Jfr det ofvan anförda stället s. 131, n. 3.

[2] Rörande CALONII ofvan anförda åsigt, att under en tidigare period äfven män drabbades af träldom såsom straff för begången stöld, anmärker AMIRA (a. arb. s. 132, n. 2) »— — fürs ältere Recht (vor Ög.) behauptet er auch eine »Strafknechtschaft» von Männern wegen Diebstahls, freilich nur af Grund allgemeiner Betrachtungen, während alles, was wir übers altschwedische und insbesondere östgötische Strafrecht aus den Quellen wissen, dagegen spricht».

[3] a. arb. s. 127.

der först i det fallet, att borgenären hvarken ur dens gods, hvilken häftade för skulden, eller af tredje man kunde erhålla godtgörelse, och deri, att denna träldom upphör så snart tredje man betalar för honom. AMIRA anser det vidare icke sannolikt — just derför, att träldomen endast var vilkorlig — att borgenären kunde förfara efter behag med gäldenären.

Men, om nu det sätt, på hvilket Amira sålunda angifver gäldenärens ställning till borgenären i detta fall, öfver hufvud maste antagas vara träffande, så synes det tillstånd, i hvilket gäldenären här befinner sig, icke rätteligen kunna — oaktadt uttrycken »vari hans ambat» och »þa hauær hon firistulit frælsi sinu» — karakteriseras såsom träldom i den verkliga och fullständiga mening, då träldomen innebär att egaren helt och hållet råder öfver trälen såsom öfver hvarje annan sin egendom. — Ännu mindre kan då såsom verklig träldom betraktas den mildare art af »Schuldknechtschaft», på hvilken AMIRA anför exempel ur Gotlandslagen och Svealagarne (jfr de i noterna till ss. 129 och 130 anförda ställen i lagarne). I de dit hörande fallen blir nämligen gäldenären fortfarande fri (hvarför ock missgerningar af och mot en sådan »Schuldknecht» äro i »fræls manz botum»); men han blir borgenärens tjenare; och värdet af det af honom i denna egenskap utförda arbete afräknas på hans skuld.

Slutligen är att anmärka, att det synes vara skäl att antaga, att, utom de nu anförda, i äldre tider flere andra sätt funnits, på hvilka träldom kunde uppkomma. Somliga af dessa antydas öfver hufvud icke i denna periods lagar; om andra åter torde man på grund af hvad dessa lagar innehålla kunna antaga, att de väl tidigare förekommit, men numera icke erkännas. Så uppkastar CALONIUS (ss. 145 ff.) den frågan, huruvida ej i äldre tider en fader kunde strafflöst hemma hos sig qvarhålla såsom trälar sina egna barn och anmärker dervid, att i betraktande af den stora omfattning, som husfadersmakten otvifvelaktigt under den äldre tiden hade, i det att fadern till och med egde att utsätta sina barn — hvilket bevisas af förbudet deremot i Gotl. I. 2. pr. — frågan bör jakande besvaras, då det måste anses vara en erkänd rättsgrundsats, att den, hvilken en starkare rätt tillerkän-

nes, äfven bör anses ega den svagare. I sjelfva verket synes ej häller någon grundad invändning kunna göras mot denna hans åsigt. Men att denna tid var förgången under den period, då Landskapslagarne gällde — derom kan väl icke vara något tvifvel. På väsentligen samma skäl torde det ock kunna antagas, att under en äldre tid fader kunde till trädom försälja sina egna barn; men att en sådan rätt icke i denna periods lagar tillerkännes honom, är påtagligt. Väl torde stadgandet i **Ög.** ÆE. 25. 1; »Nu aflar bonde barn uiþ huskunu sina: þa ma egh bondin barn sit i sældi lata. ok egh annöþught haua» — väl torde detta förbud utvisa, att den tid icke var långt aflägsen, då det icke var ovanligt att en fader sålde barn, som han aflat med trälinna. Men, då försäljning af barn, som man aflat med fri qvinna, icke ens omtalas, torde det kunna antagas att ett förbud deremot icke ansågs nödigt. — Hvad öfver hufvud försäljning af trälar angår, så var sådan, om också i de yngre lagarne endast med mer eller mindre väsentliga inskränkningar tillåten, dock under denna period, såsom längre fram skall visas, mycket vanlig. Det skulle emellertid vara oegentligt, att i det fall, då en person till en annan försålt en sin träl, beteckna försäljningen såsom ett sätt, på hvilket trädomen uppkommit, då denna i detta fall förutsättes redan vara för handen. Försäljning åter af en fri person till trädom var, såsom flere af lagarne visa, ett groft brott, nämligen menniskorof (*plagium*), hvilket strängt bestraffades. Härom heter det i **Ög.** Vaþam. 30. 1.: »Nu sæll man frælsan man i annöþughan staþ meþ uin ok uitne. böte firi fult ok fiæþærtiught. — — — þær skal frælsan lösa sum hittis. egh ma fræls at leþznum ganga» och i **Vm.** II. Kpm. 4: »Hwar sum frælsan man sæl oc i siuþ læggær, hæti viþ XL. marcom». Grundsatsen, om ock i något förändrad form (hvarom mera längre fram) framträder också i **Upl.** Kpm. 3. pr. och i **Sdm.** Kpm. 3. pr.). — Hvad angår andra sätt för uppkomsten af trädom, anmärker CALONIUS (s. 160), att man ingenstädes i vår äldre historia finner omtaladt, att någon på spel förlorat sin frihet — hvilket, enligt TACITI berättelse (Germania c. 24), varit mycket vanligt hos sydgermanerna — ej häller att den, som vid envig blifvit besegrad, förlorat sin frihet. Härvid synes emellertid kunna anmärkas, att äfven om några sådana fall ej från vår forntid omtalas, det dock

ej synes omöjligt att de kunnat förekomma, då det, såsom förut är anfördt, kan anses otvifvelaktigt, att en tid funnits, då en person frivilligt kunde gifva sig till träl. Hvad CALONIUS slutligen på det anförda stället tillägger derom, att hos oss träldom icke inträdde såsom påföljd af tiggeri och lösdrifveri samt att ännu mindre träldom inträdde derigenom att en person hade sin bostad inom ett visst område, är utan tvifvel riktigt.

II. Trälens ställning till egaren och till samhället.

Det är förut anfördt, att äfven hos oss träldomen ursprungligen innebar, att trälen var sin herres egendom, såsom hvarje annan sådan, hvaraf följer, att det, som angår trälens ställning, i hufvudsakliga afseenden hör till framställningen af eganderätten, om också det icke kan förbises, att herrens eganderätt i någon mån fick en särskild gestaltning i följd af det förhållande, att objektet för eganderätten i detta fall var en sjelfmedveten varelse. Och det är naturligt att detta i allt större mån skulle ega rum, ju mera kulturen gjorde framsteg. Väl torde, såsom förut är antydt, herraväldet öfver trälen redan under den hedniska tiden börjat faktiskt utöfvas med mindre hårdhet, än den, till hvilken herren rättsligen hade befogenhet. Men ännu i våra landskapslagar, sådana de nu äro till oss bevarade, qvarstår fortfarande väsentligen den ursprungliga uppfattningen af träldomens rättsliga betydelse. Emellertid visa sig redan tidigt i dessa lagar tecken till en småningom försiggående förändring i detta afseende, i det att steg för steg i viss mån ett erkännande äfven af trälens personlighet gör sig märkbart — visserligen i något olika grad i olika lagar. Det är naturligt att i första rummet Kristendomens inflytande bidragit till denna förändring. Derför synas också de tidigaste stegen i denna riktning hafva bestått deri, att trälarne betraktas och behandlas såsom medlemmar af kyrkan och såsom delaktiga i kyrkans förmåner. Men det är lätt förklarligt att detta förhållande äfven skulle småningom inverka på trälarnes ställning till det borgerliga samhället. Äfven i och till detta erhålla de småningom en viss rättsställning, i väsentliga afseenden i strid mot den ännu i lagarnes ord framträ-

dande gamla uppfattningen af träldomens betydelse. Visserligen var emellertid den rättsställning, som de sålunda erhöllo, ännu i hög grad inskränkt och för öfrigt något olika för olika klasser af trälar. Ty mellan dessa egde en viss olikhet rum dels med afseende på sättet för träldomens uppkomst, dels med afseende på arten af den tjenst och de förrättningar, till hvilka de användes.

Med afseende på det nu anförda torde det, till vinnande af en någorlunda klar öfversigt af utvecklingen, vara lämpligast att först redogöra för beskaffenheten och omfånget af den rättsliga makt öfver trälarne, hvilken enligt lagarnes regel tillkom herren, och sedan söka att uppvisa huru och i hvilka afseenden trälarne dock småningom erhöllo en viss rättsställning.

Betydelsen och omfånget af herrens rättsliga makt öfver trälarne bestämmas deraf, att den i sjelfva verket är eganderätt. Trälarne likställas fullständigt med andra föremål för eganderätt[1]. Derför utöfvar herren mot och i afseende på dem alla de befogenheter, som eganderätten innebär. Detta är ännu enligt landskapslagarne i allmänhet — om också i dessa lagar antydningar gifvas att trälarne icke i allmänhet behandlades med grymhet[2] och om också, i synnerhet i de yngre lagarne, enstaka stadganden visa att en ny åskådning är på väg att vinna insteg — herrens rätt. Sålunda kunde denne — och i sjelfva verket icke blott han, utan äfven hans hustru och barn — efter godtycke

[1] Så heter det t. ex. i **Upl.** Mhb. 53 (som har till rubrik: »Hittir man fæ manz ællr hema hion) i § 2. »Nu hittir man hema hion manz. hawi þriþiung aff fynd». — Jfr Æb. 3. pr., der »gull ok hemahion» likställes. Jfr ock **Ög.** Vinso. 1: »Nu will bonde þræl sin sælia: han skal mæþ vin och uitni köpa sum hest».

[2] Såsom bevis på den menskliga behandling, som efter regeln kom trälarne till del, påpekar Calonius (s. 227) uttrycken i det edsformulär, med hvilket egaren af en stulen träl betygade att trälen var hans egendom (**Vg.** I. þb. 17): »— — iak födde han hema i husum — — þer uar i klæþum uafþær ok i uaggu lagþer», vidare stadgandet i **Vg.** l. Mdr. 13, hvaraf det visar sig, att det ej var ovanligt, att trälen fick deltaga i de fries gästabud samt att för våld, som der tillfogades den förre, skulle bötas lika mycket som för våld mot fria män. Emellertid visar visserligen det ännu i **Kr. L. L.** (Dr. vi. 15) bibehållna uttrycket »trælbæria» den behandling, för hvilken trälarne i äldre tider kunde vara utsatta.

saklöst lemlästa och till och med dräpa trälen[1]. — Han kunde också, när en träl begått en rättskränkning mot en främmande person, utlemna trälen till den kränkte[2]. Vidare hade egaren under den äldre tiden oinskränkt rätt att föryttra trälen. Han kunde således försälja honom[3], bortbyta honom[4] och bortgifva honom[5]. Öfver hufvud måste det antagas, att en träls egare kunde till en annan öfverlåta trälen genom hvarje föryttringssätt, som var i och för sig lagligt. Emellertid finner man, att i vissa af de yngre lagarne inskränkningar göras i egarens rätt att föryttra sin träl[6]. — Herren hade ock vidare rätt att vinna åter en träl, som på orättmätigt sätt kommit ur hans besittning. Denna rätt kunde

[1] Så stadgas i **Ups.** Mh. 6. 5: »æ hwat o frælst folk giör. ællr liutær. þa væri swa gilt . j. botum sum allir frælsir. utæn bonden ællr husfrun . ællr börn þeræ kunnu hanum nokot giöræ. hwat þæt ær hældær . j. drapum ællr sarum. wæri allt o gilt . j. alli bot.»

[2] »leþis nokot til o fræls manz. þa wæri bonde han ællr böte före han swa sum före frælsæn man. ællr giwi malseghandæ. þrælin utt före giærþ sinæ.» (**Upl.** Mh. 44. 1). Jfr **Vm.** II. Mh. 24. 8.

[3] Jfr det förut anförda **Ög.** Vinso. 1., vidare Eghnas. 23. och **Vg.** I. þb. 19.

[4] Att egaren, då han kunde försälja träl, äfven kunde bortbyta honom, är väl otvifvelaktigt. Denna hans rätt kan väl emellertid icke sägas bevisas af de af Caloxius (s. 201) anförda ställena (**Ög.** Vaþam. 16. pr. o. 21. 1). Det fall, som på dessa ställen omtalas, är nämligen det, att, då en träl blifvit slagen så att hans arbetskraft derigenom blifvit förminskad, den, som slagit honom, måste till ersättning lemna den slagnes egare en sin träl.

[5] Det fall, som särskildt omtalas, är det, att träl bortgifves till omynd (**Ög.** Gb. 16. pr.).

[6] I detta afseende äro att anmärka stadgandena i **Upl.** Kpm. 3. pr.: »Hawi æn̈gin kristin wald kristnan at sæliæ. þy at kristær war sælder. ok þa lösti kristær allæ kristnæ. Nu kan man frælsæn sæliæ. wærþær han giöddær ok goþær giör. þa böte þæn fiurætighi markær þær frælsæn sældi. Nu sæl kristin man kristnæn. ok ær þo hans þræll. þa wærþær þæn fræls sum saldær ær mæþ þe salu. ok hin taki wærþ sitt atær sum köpte. ok ær æn̈gin bot at. ok wæri aldrigh o fræls siþæn», samt i **Sdm.** Kpm. 3. pr., hvilket har hufvudsakligen samma innehåll, men är något kortare. — I den förra delen af dessa stadganden framträder i allt hufvudsakligt, ehuru något annorlunda uttryckt, samma grundsats, som i de förut anförda stadgandena i **Ög.** Vaþam. 30. 1. och **Vm.** Kpm. 4, nämligen att försäljning af en fri menniska är en förbrytelse, som ådrager strängt straff. I den senare delen åter har förbudet derutöfver erhållit den utsträckning, att det icke häller är tillåtet att sälja träl, som är kristen. Men verkan af detta förbuds öfverträdelse är blott den, att försäljningen är ogiltig och att den försålde erhåller friheten.

han under vissa omständigheter utöfva egenmäktigt, i andra fall åter endast genom samhällsmyndigheternas anlitande. I det förra fallet berodde det väl hufvudsakligen på hans egen omsorg och påpasslighet, om han skulle återfå trälen; emellertid gynna visserligen lagarna hans i detta afseende företagna åtgärder[1]. — Inleddes åter en verklig klanderprocess, så hade den, som hade trälen i besittning, den fördelaktigare ställningen vid bevisningen. Han hade då rätt att åberopa och ådagalägga originärt fång (i detta fall »vitna firi hemæ föt»[2]) eller åberopa fång af annan (»gripa til leþsna»), hvarom i de olika lagarne något olika grundsatser gällde. — Hittade någon en annans träl som rymt, var han skyldig att lysa, men hade då också rätt till hittelön[3]. — Hvad trälen genom arbete förvärfvade, förvärfvade han åt herren, ty trälen hade ej någon rätt till egendom, hvarför ock skyldemän, som löste sin frände ur träldom, skulle med ed betyga, att de penningar, med hvilka han löstes, voro »frænda fæ ok egh hans fæ»[4]. En bättre ställning i detta afseende intaga visserligen de hemmafödda trälarne (fostre och fostra). Man finner nämligen att dessa icke alldeles saknade förmögenhetsrätt. Så talas om fostres »bo», som säges skola skiftas, om han dräper man[5] och om han varder hängd för full tjufnad[6], vidare om att fostre har »baþe bo oc boscap»[7]. Emellertid var den rätt, som sålunda säges tillkomma fostre, egentligen endast nyttjanderätt[8]. Denna egendom återföll nämligen, när fostre dog, till hans egare[9]. Öfver hufvud måste man väl antaga, ehuru

[1] Jfr härom Calonius (ss. 204 ff.). Han anför i detta afseende stadgandet i Skåne L. I. 129: »Far man æftir hionæ sit oc hittir þæt. taki þæt bort saclöst hwar sum han hittir þæt. Æm wæl j kununga garþe oc archibiscops sum annars bondæ. Ransac scal ængin man swniæ andrum þær sum han wil ransakæ æftir hionæ sinu». Vidare anför han **Vg.** I. þb. 18. och **Ög.** Vaþam. 38.

[2] **Vg.** I. þb. 17.

[3] **Vg.** I. þb. 18, Upl. Mh. 53, Vm. II. Mh. 34.

[4] **Ög.** Æb. 17.

[5] **Ög.** Dr. 13. 2.

[6] **Ög.** Vaþam. 41. 1.

[7] **Vm.** II. Mh. 25. 9.

[8] I särskilda fall får dock denna rätt karakteren af eganderätt, såsom i det nyss anförda fallet (**Ög.** Dr. 13. 2), då fostres bo skall skiftas för böter.

[9] Så stadgas om det fall, då fostre gifter sig med fri qvinna, och det, då fri man gifter sig med fostra, i **Ög.** Gb. 29. 1; »— — þa dör fostre, þa

några uttryckliga stadganden derom ej torde finnas, att egaren kunde efter godtycke när som hälst återkalla sålunda upplåten egendom.

Hvad derefter beträffar den rätt, som egaren på grund af sin eganderätt till trälen hade till dennes afkomma, så är därom följande att märka. Hvad först angår det fall, då den ene af föräldrarne var friboren, men den andre träl, behöfver endast hänvisas till hvad förut är anfördt, nämligen att i detta fall alltid barnet var fritt. Frågan gäller således här endast det fall, då båda föräldrarne voro trälar. Tillhörde i detta fall båda föräldrarne samma egare, tillhörde naturligtvis deras afkomma denne. Deremot är det svårare att afgöra, huruvida, i det fall, att föräldrarne tillhörde olika egare, barnet tillhörde fadrens eller modrens egare eller eganderätten tillkom dem gemensamt och, i detta sistnämnda fall, huru eganderätten skulle tänkas delad[1]. Härvid torde det ej vara något tvifvel derom, att i det fall, att förbindelsen ingatts utan egarens vetskap och vilja, afkomman tillhörde modrens egare[2]. Deremot hafva olika meningar framställts om förhållandet i det fall, att förbindelsen ingätts med bifall af egarne å båda sidor. CALONIUS anför (s. 225 ff.), sedan han visat att mycket olika grundsatser i detta afseende rådde hos de sydgermanska folken, och sedan han anmärkt, att hos oss Svealagarne icke innehålla några stadganden rörande denna fråga, att STJERNHJELM, hvad beträffar Götalagarne, uttalar den åsigten, att den äldre grundsatsen, hvilken framträder i Vg. I. Gb. 4. 3[3], varit den, att barnen tillhöra modrens egare, men att en ny grund-

takær þæn han atte tva lyti af bo — — — Nu dör fostra taki þæn uan a til hænna omynd hænna ok þriþiung af bo.» — För öfrigt måste samma grundsats utan tvifvel antagas hafva gällt äfven i det fall, att trälen frigafs eller friköptes. Jfr CALONIUS s. 212.

[1] Jfr. CALONIUS s. 224.

[2] CALONIUS anför (nyss anf. st.) till stöd härför stadgandet i slutet af Ög. Gb. 29. 2: »Nu gangær fostre manzs æfte fostru: þa a egh kæfsir i barnum». Samma uppfattning har också SCHLYTER, då han (Gl. t. Ög. v. Kæfsir, hvilket han öfversätter: »den som lefver tillsammans med frilla: concubinus») till förklaring af nu ifrågavarande ställe tillägger: »d. ä. då träl utom äktenskap aflat barn med trälinna, har han och hans egare ingen del i barnen, utan de tillhöra modrens egare ensamt».

[3] »Vill þræll fa huskono giui tva öræ til þem ær hana a. [a] ækki kiæpsir i barnum», hvilket ställe af SCHLYTER (Gl. t. Vg. v. Kæfsir), förklaras så:

sats — nämligen att modrens egare tager en tredjedel af barnen och fadrens egare två tredjedelar — uppställes i Ög. Gb. 29. 2[1]. Härvid anmärker emellertid CALONIUS, att man icke får förbise, att, under det att i Vg. talas om trälar i allmänhet eller vanliga trälar, det anförda stället ur Ög. stadgar endast om hemmafödda trälar, om hvilka i flere afseenden särskilda grundsatser gällde. Hans asigt är derför, att så länge träldomen bestod och intet särskildt aftal om motsatsen egt rum mellan trälarnes egare, den allmänna grundsatsen var den, som Vg. uppställer, men att undantagsvis om hemmafödda trälar gällde den af Ög. uttalade. — Det är möjligt, att den af CALONIUS i detta afseende uttalade asigt är den riktiga. Men de anförda ganska dunkla ställena i källorna torde dock icke kunna anses lemna någon tillräcklig upplysning om förhållandet.

Af det nu anförda framgår att trälarne, såsom underkastade sina egares väsentligen oinskränkta makt, icke stodo i nagot direkt förhallande till samhället, utan att detta förhallande egentligen i alla riktningar förmedlades genom egarne. Småningom försiggick emellertid en förändring häri, så att trälarne atminstone i vissa afseenden kommo att i viss mån intaga en ställning i och till samhället. Det torde icke kunna betviflas, att, såsom förut är antydt, denna förändring väsentligen åvägabragtes genom kyrkans inflytande, för hvilken, i öfverensstämmelse med den kristna åskådningen, menniskan, såsom blott menniska, hade betydelse, och att det derför helt säkert var på det kyrkliga området, som trälen tidigast erkändes såsom person. Det torde ock kunna antagas, att redan från början af Landskapslagarnes period trälarne voro delaktiga i alla kyrkans förmåner, att sålunda de icke blott hade tillträde till den allmänna gudstjensten, utan äfven döptes och konfirmerades och undfingo nattvarden, att trälinnor, som födt barn, kyrkotogos, att vid in-

»trälen har ingen del i, d. ä. ingen rätt till, eller magt öfver sina barn (hvilka tillhöra modrens egare).

[1] »Nu giftir man fostru sina fostra annars manzs. æru þer baþir uiþær sum uan aghu til þerra — — — nu afla þön bos ok barna. nu döia þön þa takær hin sum fostruna atte omyndina ok þriþiung af bo ok sua af barnum ok hin sum fostran atte tua lyti af bo ok sua af barnum:» (hvarefter följer det nyss förut anförda slutet på detta ställe: »nu gangær fostre manz æfte fostru: þa a egh kæfsir i barnum»).

gaendet af äktenskap vigselns form användes och att aflidna trälar på kristligt sätt begrafdes å kyrkogård[1]. — I sammanhang med frågan om trälarnes ställning i och till det kyrkliga samhället bör äfven med några ord beröras frågan, huruvida träl hade tillträde till prestembetet eller till ingående i kloster. I våra lagar torde väl ej finnas några stadganden, som belysa denna fråga. Men det kan väl antagas, att de grundsatser, som af den kanoniska rätten i detta afseende voro uppställda, hos oss tillämpades, och det äfven före Skeninge möte år 1248, då studiet af denna rätt påbjöds. Den allmänna grundsatsen var väl, att endast friborne män kunde vara prester eller munkar. Dock gjordes i denna grundsats vissa modifikationer. Sålunda gjordes undantag för sådana, som antingen blifvit fullständigt frigifna eller åtminstone så, att den manumitterande endast förbe-

[1] CALONIUS antager ock (ss. 247 ff.), att trälarne i fråga om dessa kyrkans förmåner fullkomligt likställdes med de friborne och åberopar i afseende på de särskilda slagen af dessa förmåner särskilda ställen i lagarne (jfr noterna till s. 248). Väl torde de sålunda åberopade ställena — då en stor del af dem endast stadgar om presternas åligganden i dessa afseenden i förhållande till befolkningen i allmänhet, utan att särskildt nämna trälarne — icke innehålla fullständiga bevis för de nämnda förmånernas utsträckande äfven till dem. Men det finnes dock ställen, der trälarne uttryckligen omtalas såsom delaktiga af vissa af dessa förmåner — och det vigtiga sådana. Det torde derför med skäl kunna antagas, att samma regel öfver hufvud gällde om dem alla. Till dessa ställen hör **Upl.** Æb. 19: »Nu takær o frælsæ man o frælsæ kono. fæstir ok wighis wiþ hanæ — —»; vidare Kkb. 9 pr., der det stadgas om afgifterna till prest för vigsel, olika för bönder och »fatöct folk», hvarefter förklarande tillägges: »Fatöct folk kallum wir hussætu folk. ok malækarlæ. legu hion. ok hemæ hion. och stafkarlæ». Och i den derefter följande § 1. stadgas det om »inleþning» (kyrkotagning af barnaföderska), likaledes med skilnad mellan bondes hustru och »fatöc konæ». Hit torde äfven böra hänföras **Vg.** I. Kkb. 15, der det stadgas om prests skyldighet att »o l a» (meddela sista smörjelsen) »h u s l a» (meddela nattvarden) och begrafva sådana personer, som hörde till bondes hushåll. Då bland dessa omtalas äfven »hion», är det icke osannolikt att bland dessa inbegripas äfven trälar. Slutligen är i detta afseende att märka äfven **Ög.** Kr. 12, der det stadgas om prests skyldighet att, der »vægfarande man» ligger sjuk hos bonde, »skripta ok olia, lik — — uighia. um nat iui uaka. fiura siala mæssu siunga», hvarefter i den följande § 1. tillägges: »Dör stafkarl i sokn, samu þianist ær præstær hanum skyldær. þo a han aghe egh mera æn pik ok skræppo». Vid jämförelse med det nyss anförda **Upl.** Kk. 9, der »stafkarl» och hema hion likställes, synes det ej osannolikt, att Östgötalagens anförda stadgande om »stafkarl» tillämpades äfven i fråga om trälar.

hållit sig »operas spirituales». Vidare är ock i detta afseende att märka, att, om en träl blifvit ordinerad till prest utan protest af egaren eller, der ordinationen skett utan egarens vetskap, denne ej väckt talan om hans status inom ett år derefter, eller, i det fall, att en träl ingatt i kloster, ej inom tre år anställt vindikationstalan, egaren hade förlorat sin rätt till talan. Biskopsvärdighet frigjorde under alla omständigheter från trädom[1].

Det anförda visar, att trälarnes personlighet i vigtiga afseenden vann erkännande af kyrkan. Med allt skäl kan det antagas, att detta erkännande äfven skulle småningom inverka på deras ställning till det borgerliga samhället. Denna inverkan försiggick emellertid mycket långsamt. För de särskilda stegen i denna utveckling skall nu en kort redogörelse försökas. Härvid är att taga i betraktande, dels huruvida några befogenheter tillerkändes trälarne i hvad man kallar privaträttsligt afseende, dels i hvilken mån de kunna sägas hafva intagit någon ställning direkt till det borgerliga samhället.

I det förra afseendet möter oss först på det familjerättsliga området frågan om äktenskapet. Att i viss mening trälens äktenskap erkändes, torde väl framga af hvad som förut blifvit anfördt rörande användandet af vigseln såsom form för äk-

[1] Jfr Calonius ss. 249—251. — Bland de ställen i den kanoniska rätten, som beröra denna fråga, äro följande att märka: »Nullus episcoporum servum alterius ad clericatus officium promovere præsumat — —» (Decr. Grat. Dist. 54 c. 1.). I den allmänna regel, som härigenom uppställes, göras dock, såsom i texten är anfördt, vissa modifikationer. Så heter det (ib. c. 5) Quicumque libertatem a dominis ita percipiunt, ut nullum in eis obsequium patronus retentet, isti si sine crimine sunt ad clericatus ordinem liberi suscipiantur, quia directa manumissione absoluti noscuntur.» Emellertid kunde (jfr Decr. Greg. IX. Lib. 1. Tit. 18. c. 4) herren vid frigifningen förbehålla sig »spirituales operas». Vidare är att anföra stadgandet i Decr. Grat. Dist. 54. c. 20: »Si servus sciente et nec contradicente domino in clero fuerit ordinatus, et hoc ipso quod constitutus est, liber et ingenuus erit. Sed si ignorante domino, licet ei intra spatium unius anni et servilem fortunam probare et servum suum accipere», hvarefter det tillägges: »Verum etiam si legitimo probato experimento monachus efficiatur, evadit jugum servitutis. Debent enim per triennium antequam monachi efficiuntur, in monasterio permanere: postea vero si monachi effecti fuerint liberi efficiuntur.» — Slutligen heter det i det följande på samma ställe: »Episcopalis ordo liberat a fortuna servili.»

tenskapets ingående[1]. Beträffande först förutsättningarna för ingående af sådana äktenskap, är det klart, att i fråga om träls rätt att ingå äktenskap i första rummet egarens vilja var bestämmande. Då det emellertid var af stor vigt att ega ett stort antal af hemmafödda trälar, var det icke att befara, att egarne skulle oskäligt inskränka trälarnes frihet i detta afseende; men intet träläktenskap var giltigt utan egarens bifall. Öfver hufvud torde således inga äktenskap mellan trälar ansetts giltiga, såvida de icke ingåtts med egarens bifall eller åtminstone sedan erhållit hans godkännande; och särskildt måste denna regel gälla i det fall, att en träl önskade ingå en sådan förbindelse med någon, som tillhörde en annan egare[2]. Derför finner man ock egarnes bifall i lagarne framställas såsom en förutsättning[3]. Det bör emellertid anmärkas, att kyrkan sökte göra gällande den grundsatsen, att, der träls äktenskap blifvit ingånget utan egarens vilja, förbindelsen, om den blifvit ingången med användande af vigseln såsom form, icke kunde upphäfvas efter egarens godtycke, utan endast genom biskopens afgörande[4]. Kyrkan fordrade nämligen, äfven der äktenskap skulle ingås mellan trälar, som voro kristna, vigseln såsom form för ingåendet, om hon också hvarken i fråga om frie eller trälar lyckades genomdrifva denna fordran. — Hvad åter beträffar könsförbindelser mellan trälar, som ej voro kristna, så är det visserligen anledning att antaga, att några regellösa sådana förbindelser icke tillåtos af egaren, utan att de hade en bestående karaktер; men såsom verkliga äktenskap kunde de

[1] Då vigsel kunde komma till användning endast i fråga om kristna, framställer sig den frågan, i hvilken mån trälbefolkningen i landet var kristen. Några fullt bestämda underrättelser härom torde knappt finnas. Det synes dock antagligt, att redan tidigt under Landskapslagarnes period trälarne till en stor del varit kristna. Det är all sannolikhet för att de kristna husfäderna låto döpa de barn af trälar, som föddes i deras hus. Att emellertid äfven hedniska trälar funnos, synes antydas af de förut anförda stadgandena (i **Upl.** kpm. 4. och **Sdm.** kpm. 3), att kristen träl, som såldes, derigenom blef fri.

[2] Jfr Caloníus, s. 218.

[3] **Upl.** Ärfd. 29. »Nu takær fræls man o frælsæ kono mæþ lagh ok lanzræt. ok mæþ eghændæ wiliæ — — —». Samma stadgande innehåller ock **Vm.** II. Ärfd. 14. — På dessa ställen nämnes väl endast egarens bifall till trälinnas äktenskap. Men det kan antagas, att detsamma gällde äfven om träls äktenskap.

[4] Jfr Caloníus, nyss anf. st.

likväl icke betraktas. Och någon form för deras ingående omtalas icke. — Hvad angår frågan om äktenskapets rättsverkningar, har man att skilja mellan olika fall. Det ena fallet är det, då båda makarne voro trälar. I detta fall synes förbindelsen, hvad angår trälar i allmänhet, hvarken i personligt eller förmögenhetsrättsligt afseende ha medfört några särskilda rättsverkningar[1]. — Hvad angår de i en sådan förbindelse födda barnens ställning, synes man ha att skilja mellan en äldre och en yngre ståndpunkt. På den förra medförde förbindelsen icke häller i afseende på barnen några särskilda rättsverkningar; dessa blefvo sålunda, enligt den vanliga regeln, modrens egares egendom. Den yngre ståndpunkten åter framträder i Uplandslagens stadgande i Æb. 19. pr.: »Nu takær o frælsman o frælsæ kono. fæstis ok wighis viþ hana. ok. afflær barn meþ hænni. þæt barn a frælst wæræ.« — Det andra fallet åter är det, då den ene af dem, mellan hvilken förbindelsen ingicks, var fri. Ingicks i detta fall förbindelsen med vederbörande egares bifall, så betraktades denna förbindelse såsom ett lagligt äktenskap, som sades vara ingånget »meþ lagh ok lanzræt« eller »meþ laghum«. Så heter det i Uplandslagen i fortsättningen af det nyss anförda stället: »Nu takær frælsman o frælsæ kono. mæþ lagh ok lanzræt. ok meþ eghændæ wiliæ. afflæ þön barn saman. þæt a frælst wæræ. ok swa konæn ok allt þæt aff hænni föþis. siþan. Takær o frælsman frælsæ kono. mæþ lagh ok lanzræt. gangær awgh or ett sinni. Fa þön barn saman. þær gangi barn a bætri halw;« och på samma sätt i Vm. II Æb. 14. Derför voro väl ock de personliga rättsföljderna af förbindelsen desamma som af ett lagligt äktenskap mellan fria, så vidt icke egarens makt öfver den af parterna, som var ofri, lade hinder i vägen derför; de anförda lagarna gå i sjelfva verket, såsom man finner, så långt, att

[1] En särskild ställning i detta afseende intogo emellertid de hemmafödda trälarne, åtminstone enligt Östgötalagen. Dessa hade nämligen, såsom förut är anfördt, en viss inskränkt förmögenhetsrätt, i det att de hade nyttjanderätt till viss till dem öfverlåten egendom. Beträffande nu förevarande fråga stadgas i Ög. Gb. 29. 2., att, om fostra och fostre gift sig med egarnes å båda sidor bifall, vid äktenskapets upplösning fostrans egare skulle taga hennes omynd (hvilken bestämmes till 2 öre och synes vid äktenskapets ingående ha utgått från hennes egare) och en tredjedel af makarnes bo samt af deras barn, fostrens egare åter två tredjedelar af boet och af barnen.

de förklara, att, om fri man tagit ofri qvinna till äkta med lag och landsrätt och med egarens vilja, qvinnan skall vara fri. Hvad åter angår de i en sådan förbindelse födda barnen, så var, såsom förut är anfördt, grundsatsen den: gangi barn a bætri halvu . — I förmögenhetsrättsligt afseende gällde grundsatser, som voro analoga med dem, som gällde om fria personers äktenskap — nämligen såvidt öfver hufvud förmögenhetsrättigheter kunde ifrågakomma för trälar. Detta var, såsom förut är anfördt, händelsen endast hvad beträffar de hemmafödda trälarne — fostre och fostra. Om dessa stadgas det i Ög. G. 29, 1 att, om fri man gifter sig med en annans fostra, så tager, när fostran dör, hennes egare hennes omynd (som i detta fall är 6 öre och säkerligen utgick från hennes egare) och tredjedelen af makarnes bo, om åter fostre gift sig med fri qvinna, tager, när fostre dör, hans egare två tredjedelar af boet och fostrens efterlemnade hustru en tredjedel af boet samt sin omynd, som äfven i detta fall skall utgöra 6 öre[1]. — I båda fallen blifva enligt den förut anförda regeln barnen fria.

Trälarne kunna således visserligen sägas icke fullständigt sakna alla äktenskapliga rättigheter; men dessa rättigheter äro dock i hög grad inskränkta och synas i sjelfva verket likasom undantagsvis tillerkända dem i strid mot den grundsats, som ursprungligen framgår ur lagarnes stadganden och i väsentliga afseenden ännu qvarstår. — Och på familjerättens område för öfrigt kan man ej säga att några befogenheter tillerkännas dem. I detta afseende bestämmas deras förhållanden fortfarande af den förut angifna ställning, hvilken de intaga till sina egare. Trälarne kunna sålunda icke hafva någon husfadersmakt öfver sina barn, de kunna ej utöfva målsmanskap[2]; de ega ej någon arfsrätt.

[1] Ty, ehuru den allmänna regeln enligt G. 2. är, att fri qvinnas omynd, när sådan ej blifvit utfäst, utgår med 9 öre, göres likväl från denna regel ett undantag i det fall, att fri qvinna gifter sig med fostre med vetskap om denna hans ställning. »þa minskas rættær henna», heter det härom på det i texten anförda stället.

[2] Deremot strider ej att de kunna under verklig målsmans tillsyn hafva förvaltning af omyndigs egendom, såsom framgår af Vg. I. Æb. 4, 2: »kona giftiss bort fræ barnum sinum. eghu barn ambut ællær þræll. þa ma þem friboo sætiæ».

Af den rätt och makt, som egarne hade öfver trälarne, följer ock att desse ej kunde hafva några verkliga förmögenhetsrättigheter. Visserligen egde, såsom förut är anfördt, i viss mån ett undantag rum för hemmafödda trälar, i det att dessa hade en mer eller mindre fri förvaltning öfver viss egendom [1], som deras egare till dem upplåtit. Men det ligger i sakens natur, att vilkoren och omfattningen af denna rätt äfvensom beståndet af densamma öfverhufvud berodde på egarnes godtycke. — Att trälarne i allmänhet voro obehöriga att ingå bindande aftal, följer af det anförda. Detta framställes i källorna såsom en sjelfklar sak [2]. Och äfven om denna regel icke är helt och hållet utan undantag [3], utan i viss mån rättigheter och förpligtelser kunde grundläggas genom trälars aftal, så var det dock endast trälens egare, af eller mot hvilken talan på grund deraf kunde föras.

Härmed äro hufvuddragen af trälarnes ställning i privaträttsligt hänseende i korthet angifna. Derefter följer att undersöka, huruvida de kunde intaga någon ställning direkt i förhållande till samhället. Dervid möter först frågan om deras ställning till samhällets straffmakt [4]. I detta afseende är att taga

[1] Att denna egendom i särskilda fall undantagsvis kunde få karakteren af trälarnes egendom, är förut (s. 18, n. 8) påpekadt.

[2] t. ex. i **Ög.** Vinso. 8. 1: »Nu ær bondans son oskiptær uiþær han: þa ær han egh at meru köpgildær æn þræll hans».

[3] Ett sådant undantag är det, som — utan tvifvel föranledt af den dagliga samfärdselns kraf — göres för torgköp. »Æ skola torghkiöp gild wæræ», heter det (**Upl.** Kpm. 4., **Sdm.** Kpm. 4. **Vm.** II. Kpm. 5). Ett ytterligare undantag göres på sist anförda ställe, i det att träl tillåtes att sluta köp till högst en örtugs värde, äfven om köpet icke egde rum på torget. För öfrigt måste man väl antaga, att träl, som var bryti, hade vidsträcktare befogenhet i detta afseende.

[4] Undersökningen af denna fråga har utan tvifvel sina mycket stora svårigheter. Också anmärker Calonius, hvars framställning här i det hufvudsakliga följes, (s. 265): »Qua quidem in doctrina haud diffitendum est multa occurrere ænigmata adeo usque intricata, ut qui illa cuncta resolvere et suis caussis explicare in animum induxerit, desperatum omnino, primo obtutu, laborem suscepisse videatur. Si enim qua in re, in hac certe, tanta se offert et inter diversas quondam diversarum in patria provinciarum leges, et in singulis earum contra semet ipsas pugna, ut leviter solum eas inspicienti non possit non multa suboriri dubitatio, an iis ferendis communia ulla, quæ per universam aliquando valuissent Suiogothiam, substrata unquam fuerint principia.». Men han tillägger, att — då man vid närmare undersökning finner, att i rättsbildningar

i betraktande dels det sätt, på hvilket trälarne tillrättavisades för af dem begångna förbrytelser och kränkningar, dels det sätt, på hvilket försvar kom dem till del mot våld och kränkningar, som mot dem begåtts af andra personer. De allmänna grundsatserna i dessa afseenden följa, anmärker CALONIUS (ss. 265 ff.), väsentligen af den gamla åskådningen, att trälarne icke utgjorde något moment i samhället, utan endast i familjen eller hemmet, hvarför och deras förhallande till samhället förmedlades genom deras egare, samt att trälarne betraktades icke såsom personer, utan såsom saker, mera såsom kreatur, än såsom menniskor. Deraf, att trälarnes förhallande till samhället förmedlades genom deras egare, följde för det första, att, om en träl förbrutit sig mot utom stående, för denna förbrytelse svarade icke trälen, utan hans egare eller den, som genom något aftal trädt i egarens ställe[1]; vidare, att det ej fanns någon offentlig åtalsrätt mot trälens egare på grund af brott, begånget af trälen, icke häller mot en friboren på grund af brott, begånget mot trälen, så att, om ej den kränkte eller egaren ville föra talan, det ej var tillåtet för någon annan[2]; vidare, att då trälen icke kunde föra talan inför

som tillhöra samma kulturperiod, hufvudsakligen samma anda är ledande, hvarför ock det kan antagas, att den strid, som företer sig mellan olika grundsatser, har sin förklaring i den större eller mindre graden i kultur, i de förändringar, som samhällsförfattningen undergått, hvarmed följt en mildring i träldomen, i de förbättringar, som vidtagits i lagstiftningen och i den förblandning, som egt rum mellan de grundsatser, som genom dessa förbättringar införts, och sådana, som tillhört en äldre tid — det icke synes omöjligt, att, med historiens ledning, urskilja de grundsatser, som voro gällande i samhällets barndom, från dem, hvilka i en mera framskriden tid intagit deras ställe. Det är ett sådant sätt att gå till väga, som han vill iakttaga vid denna undersökning. — I alla händelser torde väl, äfven om åtskilligt skulle visa sig dunkelt, äfven inom detta rättens område visa sig, att, å ena sidan, i vigtiga afseenden den gamla åskådningen fortfarande är bestämmande, men att, å andra sidan i vissa punkter en ny åskådning börjar tränga sig fram.

[1] Så heter det i **Vg.** I. Mdr. 4. »þrel draper man. ættæþen. han ma eigh hета þes bani. Bonde skal böta aruæ. bot ok ættar bot» och i Retl. II. 1. »Lanar maþær manni þræl sin svari hin sakum ær uiþ lani havir takit. e mæþæn han ær i hans varþnæþe». Jfr ock **Ög.** Dr. 21.

[2] **Vg.** I. Mdr. 5. 7. »Dærþær maþær þrel manss. böte firi markum þrem — — — ængin a. þær sak. a vtæn saksökæn». — Jfr ib. Saræm. 6. pr. »þræl far sar. botæ maþær firi. mark. ækki æghu fleri mæn sak a. æn saksökæ». Jfr ock **Ög.** Vaþam. 41. pr.

rätta, det tillkom egaren att värja honom[1]; vidare, att den bot som utgick för förbrytelse, begången af träl eller mot en träl, tillföll uteslutande i förra fallet den kränkte, i senare fallet egaren, i det att konungens och häradets andelar bortföllo[2]. Deraf åter, att trälarne betraktades såsom saker, följde för det första, att, om träl på egarens befallning eller gemensamt med en friboren föröfvat en missgerning, det endast var egaren eller den friborne, som ansvaret drabbade, i det att trälen betraktades endast såsom ett medel eller ett verktyg[3]; vidare, att, om en träl utan egarens vetskap begått en förbrytelse af hvad slag som hälst, denna, hvad egaren beträffar, icke kunde komma i betraktande ur annan synpunkt än den af våda och att egaren således svarade såsom för våda, utan afseende på, huruvida, hvad trälen beträffar, handlingen företagits med vilja eller af våda[4]; vidare, att intet våld, ingen orätt, begången af en friboren mot en träl kom i betraktande från annan synpunkt än den af skadegörelse, hvarför ock en sådan orätt i hvarje fall fullt försonades genom erläggande af trälens värde[5]; vidare, att, om träl blifvit dödad eller skadad, boten i hvarje af dessa fall var densamma, vare sig det skett med vilja eller af våda[6].

[1] **Vm.** II. Kr. 24. 13. »— — Wites þræle hor. böte — — — ællær wære bonden han» och ib. Mh. 24. 8. »Wites þræle om drap — — wæri bonden han — —» samt ib. 26. 7. »Stæl þræl ællær hema cona bondans — — — böte — — ællær wære bonden þræl sin — —»

[2] **Ög.** Dr. 13. 2. »Nu dræpær þræll frælsan man: þær takær þæs manzs arue þriþiung af fiuratighi markum. þær liggær niþri karls sak ok kunungx»; ib. Vap. 16. 1. »Nu sarghar þræll frælsan man — — — ær þæt fostre þa böte þæn som fostran a þöm sum sarghaþær uar atta markær þær aghi i huarte karl ælla kunungur»; ib. 16. 2. »Nu hamblar man þræl annars manzs — — — gialde atær fullum gialdum ælla annan firi ok mæþ þrea markær. þæt ær bondans þukke. aghe i huarte karl ælla kunungær.»

[3] **Vg.** I. þb. 2. 1. »Gangær at stialæ bryti. ok þræl. bryti skal uppi hængiæ. ok eigh dræl»: Ög. Dr. 8. »Nu ær alt at enu drape fræls man ok annöþughær: þa skal þæn frælsa ok egh þæn annöþugha til draps taka».

[4] **Ög.** Vaþam. 3. pr. »Nu dræpær þræl i uaþa. gialde sua bonde firi uaþa sum firi uilia — — — gær han (fostre) drap gialde sua firi uaþa sum firi uilia».

[5] **Vg.** I. Mdr. 5. 7. »Dræpær maþær þrel manss. böte firi markum þrem. þum han uiti han fiughurræ markæ værdan. þa skal han sva bötæ».

[6] **Ög.** Vaþam. 3. pr. »Nu uarþær annöþughær i uaþa dræpin. þa ær han sua gildær i uaþa sum uilia. — — Warþær fostre i uaþa dræpin — — — gialde sua firi uaþa sum firi uilia»; ib. 16. 1. »Sua ok huat sum gærs til annöþughxs þa bötis sua firi uaþa sum firi uilia».

I afseende på trälarnes ställning till samhällets straffmakt är för öfrigt i sammanhang med det förut anförda att märka, att — under det att, hvad beträffar förhållandet mellan friborna personer, grundsatsen i allmänhet var den, att, om den, som lidit kränkning af en annan, hällre ville hämnas än mottaga försoningsböter eller om den, som föröfvat kränkningen, icke ville eller icke kunde erlägga böterna, den ursprungliga rätten att hämnas inträdde, dock så, att den brottslige kunde undandraga sig hämnden genom att fly landet — förhållandet, hvad beträffar af träl begången kränkning, af naturliga skäl var ett helt annat. Enligt hvad förut är anfördt tillkom det egaren att ansvara för trälens gerningar. Men härvid fanns dock ett alternativ. Detta alternativ kunde icke vara det, att den, som begått gerningen — trälen — fick fly landet[1]; men deremot fanns för trälens egare det alternativet, att, om han ej ville erlägga böterna, utlemna trälen till den kränkte. Det är emellertid, anmärker CALONIUS (ss. 279 ff.), sannolikt, att det vanligaste var, att kränkningen försonades genom erläggande af böterna. Det är nämligen troligt, att de friborna, då de ansågo sig stå så högt öfver trälarne, att en af en träl begången orätt ej kunde betraktas såsom en personlig kränkning, vanligen nöjde sig med böter, att således ett sådant utlemnande af trälen mera sällan förekom; och någon obetingad rätt att fordra trälens utlemnande hade för öfrigt icke häller den, som lidit kränkningen, utan det berodde på trälens egare om han ville erlägga böterna för den af honom begångna kränkningen eller utlemna honom till målsegaren. Snarare kunde det vara att befara, att trälens egare skulle föredraga att utlemna trälen framför att lida den förlust, som böternas erläggande skulle medföra. Att lagarne emellertid icke gynnade detta utlemnande af träl för af honom begången rättskränkning, visar sig deraf, att de dermed förbinda stora obehag för utlemnaren[2]. — För att för egaren till en träl, hvilken

[1] Härom heter det i **Ög.** Eþs. 15. 2. »Nu ma egh þræll eþsöre bryta þy at han ma egh biltugha uara: þy at uare þæt sua at han matte biltugha fara. þa bruti han giarna eþzörit. þær til at han matte biltugha uara».

[2] Så innehåller **Ög.** i Dr. 13. 2. om detta fall följande egendomliga stadgande: »Nu dræpær þræll frælsan man — — — Nu uill egh bondin böta firi han i þingum ok fæmptum. þa skal dom a þingi taka til þæs at taka eki uiþiu ok binda um hals þrælinum ok up hængia uiþ liþstolpa bondans. huggær för niþær

begått en rättskränkning, det här ifrågavarande valet — mellan att erlägga böter för gerningen eller utlemna trälen — skulle ega rum, förutsattes emellertid att trälen skulle vara i egarens besittning. Om trälen rymt och derefter begått någon rättskränkning, var hans egare således ej skyldig att försona skulden, såvida han ej gripit trälen och återtagit honom i sitt hem[1].

Angående bevisningen i brottmål är att märka, att vid brott, der gerningsmannen ej greps på bar gerning, äfven i fråga om trälar der grundsatsen tillämpades, att bevisningen tillkom svaranden; och i äldre tider fördes denna utan tvifvel, atminstone i frågan om svårare brott, genom järnbörd, hvilken trälen underkastades[2]. Men sedan Birger Jarl afskaffat järnbörden[3], trädde i dess ställe bevisningen genom ed och edgärdsmän, hvilken fördes af trälens egare. Vid brott åter, der gerningsmannen greps på bar gerning, fördes utan tvifvel i allmänhet bevisningen genom vittnen, som framställdes af käranden[4]. Men särskildt enligt Östgötalagen gällde, enligt Calonii mening[5], den grundsatsen, att, då talan fördes vare sig mot en träl för dråp å en friboren eller mot en friboren för dråp å en träl, bevisningen alltid

---

æn uiþian rutnar. hætte uiþ fiuratighi markum». — Sannolikt är den uppfattning riktig, som Calonius framställer rörande betydelsen af detta stadgande, då han (s. 281) anmärker: »Neque alia mente hoc constitutum fuisse, quam ut objecto domino tristi tetroque hoc spectaculo, sorditiem ei suam, avaritiam aç inhumanitatem exprobrarent, a Stiernhöökio recte est observatum». (Stiernh. a. st. s. 214).

[1] **Vg.** I. Retl. 11. pr. »Löper dræll [þræl] bort allær ambut fra lawarþi sinum ok gör nokon skaþa. dræpær. stial allær rænir. eig skal lauarþær. skæþæ gialþa num han aptær fa hion sit».

[2] Detta qvarstår ännu i Skåne L. Så heter det der i 1. 152: »Ryftir bondæn sialuir sæghu æftir sinum þræle. þa a han ey at lösæ þræls huth — — — — dyl bondæn at hans þræl giorþe þæt ey ær han sectis fore. þa bæri hans þræl iarn — — brændær þræl sic. þa lata bonden ut þæt han wil oc a tyltær eþ ey skal þræl bæræ iarn fore minnæ. æn fore half marca mun. kiænnis hanum minni þiufnaþ þa dyli husbondæ hans mæþ þriþia manz eþ».

[3] Se **Ög.** Eþs. 17. pr.

[4] Detta torde framgå af fortsättningen af det nyss anförda stället i **Vg.** I. Retl. 11. pr. Der säges det: »Far þem aptær böte afgærþir þerræ sum lagh sigiæ en asynær vittni æru til ællær þiufnæþær i handum takin ær eig þæt til. væri mæþ nekuaþum sum lægh sighia».

[5] Till stöd för denna anför han (ss. 283 och 284) **Ög.** Dr. 13. 2. samt 17. pr.

tillkom svaranden, vare sig gerningsmannen fanns å bar gerning eller icke.

Härmed äro de allmänna grundsatserna om trälarnes ställning till samhällets straffmakt i korthet angifna. Rörande särskilda slag af förbrytelser och deras bestraffning är följande att anföra.

Hvad först angår dråp, är att taga i betraktande dels dråp, föröfvadt af träl å friboren, dels dråp, föröfvadt af friboren å träl, dels dråp, föröfvadt af träl å en annan egares träl. Föröfvades drap af träl å friboren, utan egarens befallning och utan delaktighet af annan friboren, så var i äldre tider sannolikt det vanliga, att trälen utlemnades till målsegaren; men det torde såsom förut är anmärkt, alltmer blifvit vanligt, att förbrytelsen försonades med böter[1]. Hvad åter beträffar dråp, föröfvadt af friboren å träl, var den allmänna regeln, såsom förut är angifvet, att dråparen ansvarade med böter intill fulla beloppet af trälens värde, men icke derutöfver. Samma grundsats gällde ock för det fall att träl dräpt en annan egares träl[2].

I fråga om kroppsligt våld kan väl såsom allmän grundsats uppställas, att hvarken en friboren för det våld han utöfvat mot träl eller en träls egare för det våld trälen utöfvat mot en fribo-

[1] I hufvudgrundsatserna i detta afseende öfverensstämma väl Landskapslagarna. Emellertid framträder i de olika landskapen en viss olikhet i fråga om bötesbestämmelserna. Under det att sålunda Vestgötalagarne (I i Mdr. 4. och II. i Dr. 9) stadga, att, om »þrel draper man ættæþen», »bonde skal böta aruæ. bot ok ættarbot», så att endast den del af boten bortföll, som annars skulle gå till konungen och häradet, låter Östgötalagen (i Dr. 13. 2: »Nu dræpær þræll frælsan man: þær takær þæs manzs arue þriþiung af fiuratighi markum. þær liggær niþri karls sak ok konungx») icke blott böterna till konungen och häradet, utan äfven oran boten (**Vgs.** ættarbot) bortfalla, så att endast boten till målseganden utgick. (Dock var ansvaret för dråp, begånget af fostre, strängare. »Nu dræpær fostre frælsan man haui firi huggit bo sinu. þæt skiptis mællin karls ok kunungx ok rætzs arua. ok hauær han firi huggit atta markum þæs sum uan a til hans þöm taki rættær arui», heter det i Dr. 16. pr.) Enligt **Vm.** II. Mh. 24. 8. skulle träl, som dräpt friboren och gripits å bar gerning, utlemnas och dessutom skulle för honom bötas 7 marker; om han deremot icke greps å bar gerning, skulle egaren, om han ej kunde värja honom, för honom böta fjerdedelen af fri mans bot. — Särskilda stadganden rörande här ifrågavarande fall innehålla ock **Gotl.** I. 16. 2. ock Skåne L. I. 120.

[2] **Ög.** Dr. 21.

ren svarade med mer än trälens verkliga värde; men i särskilda fall finner man dock trälens förbrytelse bedömas strängare än den fribornes[1].

Hvad egendomsbrott angår, voro straffen, hårda i fråga om de friborna, icke mycket mildare i fråga om trälarne. För tillgrepp till mindre än ett öres värde — snattan» — var straffet hudstrykning, der ej trälens egare ville lösa honom derifrån med en bot af två öre. Gick värdet af det stulna öfver ett öre — »þiufnaþ» — skulle antingen trälen utlemnas eller för honom utgifvas en bot af tre marker[2]. Hvad särskildt angår fostre stadgas det i Ög. Vaþam. 41. 1. »Nu stial bonda fostre fullan þiufnaþ. warþær takin ok up hængdær: þa gange bo hans til skiptes: nu lösis han: þa a þæn lösninna sum han tok. aghe i huarte karl ælla kununger: af hans boskipti taki kununger sin lut ok alli mæn.» Hvilken påföljd inträdde i det fall, att träl gjort sig skyldig till rån eller mordbrand, är icke tydligt[3].

Hvad slutligen sedlighetsbrott beträffar, synas olofliga förbindelser mellan friboren qvinna och träl ha varit temligen sällsynta. Man finner ej i våra lagar någon straffbestämmelse för fri qvinna, som inlåtit sig i sådan förbindelse med träl; och icke häller finnes det någon straffbestämmelse för träl, som lockat fri qvinna till sådan förbindelse. Deremot finner man visserligen hårdt straff stadgadt för våldtägt, som träl föröfvat mot fri qvinna[4]. Könsförbindelse mellan en friboren man och hans egen trälinna betraktades icke såsom otillåten[5]; men ansvar var deremot stadgadt för en sådan förbindelse mellan en fri man och en annans

[1] Jfr Calonius ss. 325 ff.

[2] Ög. Vaþam. 41. pr.: Vaþam. 32. 3 (slutet) »— — — ok böte firi þrælin slika þrea markær sum han skal lösa mæþ»: Vm. II. Mh. 26. 7.

[3] Väl yttrar Calonius härom (s. 340): »Servos autem *latrones* vel *incendiarios*, aut excoriatos, aut actori necandos traditos, et rarissime vitam illis, lytro præstito, donatam facile intelligitur» och han anför till stöd härför »VI. 1. 2. Bard Bl. W. G. L.» och »XXXI. Edhzö Bl. Ö. G. L.»; men på dessa ställen finner man ej några stadganden härom, ehuru det sistnämnda af dem stadgar om mordbrand, föröfvad af friboren.

[4] Så i Gotl. I. 22.

[5] Detta torde väl kunna antagas, äfven om några uttryckliga stadganden ej talade derför. Man kan väl emellertid säga, att det antydes i Ög. Æb. 25. och 26. Deremot beröres frågan icke i Vg. I. Æb. 8., hvilket ställe också af Calonius (s. 342) anföres.

trälinna, utom skyldighet till ersättning för dagsverken, som blifvit åsidosatta derigenom, att trälinnan genom barnsbörd blifvit ursländsatt att arbeta, äfvensom för kostnaden för hennes vård under sjukdomen[1]. Om sådan förbindelse mellan en persons träl och en annans trälinna finnes i de äldre lagarne ej annat stadgadt, än att trälens egare ej hade någon rätt till afkomman af denna förbindelse. Såsom CALONIUS (s. 343) anmärker, ansägs det nämligen tillkomma husbonden att vidmakthålla ordningen i sitt hus och förekomma lägersmål mellan sina trälar och annan egares trälinnor, hvarför då ej något stadgande gafs i lagarne. Men enligt hans åsigt (s. 344) inträdde en förändring i detta förhållande, sedan för äktenskaps ingående, äfven i fråga om trälar, vigsel blifvit införd. Så finner man i **Upl.** stadgadt (ÆEb. 22 pr.): »Nu six vm lighris bötær. wæri slict lighri o frælsmanz. ok o frælsæ kono. swa sum fræls mans. ok frælsæ kono»[2]. — Det var emellertid endast för mannen, vare sig friboren eller träl, som böter här stadgades; qvinnan ansägs tillräckligt straffad genom skammen och de olägenheter i öfrigt, som förseelsen medförde, anmärker CALONIUS (anf. st.).

Beträffande trälarnes ställning i processuelt afseende framgår af hvad förut är anfördt rörande deras privaträttsliga ställning och deras förhållande till samhällets straffmakt, att de hvarken såsom kärande eller svarande kunde uppträda inför rätta. Med säkerhet kan det ock antagas, att de icke häller kunde framträda såsom rättegångsombud. Hvad angår behörigheten att inför domstol afgifva intyg om förhållanden, hvilka borde lagligen styrkas[3], är skilnad att göra mellan, å ena sidan egentliga vittnen, hvilka afgifva intyg om hvad de sjelfva sett och hört, och, å andra sidan, de senare så kallade edgärdsmännen eller

[1] **Vg.** I. Gb. 6. 3. »Liggær [maþær] viþ fralsæ fostro bötæ tolf öre. firi ambut VI. oræ — — — þen barn. a. vid ambut. han skal varþæ hanni. til þæs ær hun gitær kuærn draghit. ok ko molkæt. Dör hon af barni böte han. III. markær.» (II. Gb. 10. 1. 11). Jfr **Ög.** Æb. 14. o. 15.

[2] Jfr **Vm.** II. Æb. 17 pr. »Vari læghre bot ofrælsmanz oc ofræls cono all soman i . VI. örom.» CALONIUS anmärker härvid (s. 344): »Existimaverim autem antiquam hujus loci lectionem eam fuisse, quæ in variantibus ad h. l. exhibetur: Later ufräls kona läghia sik varit bot aller, etc. i. e. »Ancillæ a servo stupratæ nulla esto mulcta.»

[3] Jfr CALONIUS ss. 255 ff.

laggärdsmännen, hvilkas ed stöder hufvudmannens ed och innehåller att denne »sor ren ok eig men». I afseende på såväl egentliga vittnen som edgärdsmän var den allmänna grundsatsen den, att endast den var dertill qvalificerad, som var fri man[1]. Beträffande edgärdsmän vidhölls också, af naturliga skäl, denna grundsats strängt. Deremot var förhållandet ett annat i fråga om vittnen i egentlig mening. I särskilda fall gjordes nämligen undantag från den regeln att träl ej var vittnesbär[2].

Med hvad förut blifvit anfördt rörande trälarnes ställning öfver hufvud öfverensstämmer det, att de ej kunde sitta i nämnd och att de voro uteslutna från domarebefattningar. Å andra sidan voro trälarne befriade från alla offentliga bördor[3].

Att trälarna skulle egt att deltaga i folkförsamlingarna kan, efter hvad förut blifvit anfördt, icke ifrågasättas. Derföre saknade de ock en af de förnämsta rättigheter, som utmärkte den frie medborgaren, nämligen rättigheten att bära vapen. Dermed öfverensstämmer ock att de ej användes till krigstjenst.

Det hittills anförda torde ådagalägga att, såsom redan i inledningen uttalats, denna period äfven i detta afseende är en

[1] **Upl.** þgm. 9. 4. »hwar sum witni skal a annæn bindæ. þær sum han ær takin wiþ. swa sum ær um — — — — ællr hwar man takær hælzt sin skaþæman. þæt skal han witnæ mæþ frælsum mannum ok friþwitnum.» Jfr **Sdm.** þgm. 9. 4. och **Vm.** II þgm., 18. 3., hvilka handla om vittnes qvalifikationer. I fråga om edgärdsmän se **Vg.** II. Add. 2. 1. »Igh ma þrel. oghormaghi. æller friþlös man innan laghum standæ. stander nokor þerræ. i. eþum. vari af lagha eþer;» vidare **Ög.** Rætst. 11. pr. »Nu ma egh friþlös man i eþe standa. ok egh annöþugær man — — —»; vidare **Vm.** II. kr. 24. 4.

[2] Så säges det i **Ög.** Æb. 6. pr. om vittnesmål i det fall, att tvist eger rum, huruvida moder eller hennes barn dött först »þær ma uitna ok eþa suæria sua annöþughær sum frælsi». Så ock i **Vm.** II. Æb. 12. 4. rörande det fall, då tvist eger rum, huruvida ett barn är med lif framfödt; »Ware eþær gilldær. swa ofrælse cono som frælse»; vidare ock i det fall, hvarom fråga är i **Vg.** I. Retl. 1. 9. pr. och det, hvarom stadgas i **Vm.** I. kr. 4. 1. — Dessa torde vara de fall, som uttryckligen nämnas i lagarna. Men Calonius antager (s. 260 ss.) det vara möjligt att vid slutet af det trettonde seklet och i början af det fjortonde det äfven i andra fall, der sanningen icke på annat sätt kunde utrönas, varit tillåtet att inhemta intyg af trälar.

[3] Jfr Calonius ss. 236 ff.

brytningstid. Den institution, träldomen, hvilken — om också, såsom förut blifvit framhållet, trälarne måste sägas stå utom samhället och sålunda icke egentligen kunna sägas utgöra något element i detta — likväl utöfvade en väsentlig inverkan på samhällslifvets karakter, qvarstår i de äldsta af denna periods lagar i det hela fullkomligt orubbad; och ännu i de yngsta företer byggnaden vid första påseendet ett till det yttre temligen oskadadt skick. Men vid närmare betraktande kan man ej undgå att finna, att denna byggnads fogningar börjat lossna och att detta beror på att dess grund småningom undergräfts af en ny rättsåskådning. Det är derför icke så förvånande, som det till en början kunde förefalla, att i alla händelser inom mycket kort tid efter de yngsta Landskapslagarnes tillkomst[1] denna byggnad helt och hållet faller i spillror.

Det återstår nu att i korta drag söka framställa

III. Träldomens upphörande.

Härvid skall först redogöras för de sätt, på hvilka, under det att träldomen ännu var en bestående institution, i särskilda fall en träl kunde befrias ur träldomen, och derefter framställas huru träldomen öfver hufvud upphäfdes.

Vid frågan om huru en träl kunde befrias från träldomen kan man skilja mellan de fall, då en sådan befrielse egde rum genom eller med egarens vilja, och de fall då befrielsen egde rum mot eller utan egarens vilja.

I båda fallen visa sig tecknen till att träldomen snart hade öfverlefvat sin tid.

Bland de förra är först att märka det fall, då egaren skänkte trälen friheten — frigifning. Denna synes under periodens lopp hafva blifvit alltmer vanlig, sannolikt under inflytande af och med uppmuntran af kyrkan, som sjelf föregick med exempel. För frigifning fordrades en viljeförklaring eller viljeyttring å egarens sida. Denna torde väl kunnat ske i mer än en form; men den form, som i källorna uttryckligen omtalas, är formen af ett

[1] Såsom förut (s. 1. n. 2) är anfördt, synes skäl finnas att antaga, att ur en af dessa lagar, nämligen Helsingelagen, träldomen redan försvunnit.

sista förordnande;[1] och denna form torde genom kyrkans inflytande ha blifvit mycket vanlig. Denna förklaring var emellertid icke tillräcklig för att försätta trälen i en fri mans ställning. Derför fordrades också att den frigifne skulle ætleþas. Till dess att han blifvit ättledd skulle frigifvaren både svara och söka för honom; han kunde dessförinnan ej »innan eþum standa ; han var ej köpgild; och det som gjordes mot honom var så gildt, som det, som gjordes mot träl, och ej mera[2]. Ättledningen synes ha kunnat verkställas antingen af frigifvaren sjelf eller af annan friboren man. I det senare fallet skulle ättledningen ske med frigifvarens lof. Den, som ättledde, skulle dervid å tinget gå fjorton manna ed sua at han uarþ fræls mæþ æghandens ia ok hans goþuilia: ok uir takum han i bo mæþ os[3]. — Sedan denna ättledning försiggått äter, ma han sökia ok suara firi sik: ok i eþum standa . Och om den ättledde, när han dog, efterlemnade

[1] Så heter det i **Ög.** Æb. 20. pr.: »Nu giuær man annöþugum frælsi firi sial sina — — —.»

[2] Se det nyss anförda stället ur **Ög.**

[3] På detta sätt beskrifves ättledningen på det nyss anförda stället ur **Ög.** — Sannolikt tillgick den äfven enligt **Vg.** på hufvudsakligen samma sätt, ehuru denna lag, som visserligen i l. Retl. 3. 2. om det der omtalade »aldragötæ þing» säger att »þær ma folk. ætleþæ», icke närmare beskrifver proceduren. I Svealagarne förekommer icke uttrycket »ætleþa, men en procedur, som sannolikt hade väsentligen samma ändamål, omtalas i **Upl.** Kpm. 3. 1 och väl äfven i **Vm.** II. Kpm. 3. Detta synes ock vara Schlyters mening. I Gl. t. **Upl.**, der han (v. göþa) öfversätter uttrycket göþa sik i Kpm. 3. 1. o. 2 med »bevisa sin frihet», anmärker han: »Ex hoc loco apparet manumissionem servi in conventu judiciali factam esse, præsentibus sedecim viris, qui eum a domino reciperent (sine dubio imitatione quadam priscæ acceptionis in familiam; vide **VGL.** et **ÖGL.** v. ætleþa).» I det hela samma uppfattning framträder äfven hos Eriksen, »Om Trældom hos Skandinaverne» (i Nordisk Universitets Tidskrift, sjunde arg. 1861. H. 4. s. 91), hvilken yttrar: »De senere Love omtaler istedenfor Ætleding den Skik, at den Frigivnes Frænder höjtidelig paa Thinget skulde modtage (viðtaka) ham af hans Herre.» — I alla händelser torde man ha skäl att antaga, att i en något senare tid frigifning kunde ega rum utan den särskilda akt, som i Götalagarne beteknas med uttrycket ætleþa. Schlyter, som (Gl. t. **Vg.** v. frælsgivi) aterger detta ord med »frigifven träl (antingen han var ättledd eller ej)», yttrar också (ib. v. ætleder) vid angifvandet af det motsatsförhållande, i hvilket detta ord stundom sättes till frælsgivi, rörande betydelsen af detta sistnämnda: »i. e. libertus, qui, recentiori tempore, cum hoc institutum (nämligen ättledningen) exolescere coepisset, non erat in ingenuam familiam receptus. II. Dr. 7)».

vissa närmare skyldemän, togo dessa arfvet efter honom; men om dessa närmare skyldemän icke funnos, blef den, som ättledt honom, hans arfvinge[1].

Det andra fallet, då träl befriades ur träldom med egarens vilja, var det, då befrielsen egde rum på det vilkor, att lösen erlades till egaren. Härvid är att märka, att trälen sjelf icke kunde lösa sig ur träldom (se nedan). Deremot torde hvilken fri man som hälst kunnat, med egarens bifall, lösa trälen; och vissa dennes närmare skyldemän synes ha kunnat af egaren fordra, att han skulle taga lösen. Det är egentligen Ög., som[2] närmare beskrifver, huru härvid tillgick. Det första steget var, att de, som ville lösa sin frände ur annöþughum staþ, skulle »læggia (eller 'lysa') manhælgþ a han ok fæ firi han biuþa ok þing stæmna». Derefter tillägges det, att, sedan han ær i manhælgþ takin, allt, som göres mot honom, skall vara så gildt, som om det vore gjordt mot fri man, samt att hans fränder och ej egaren skulle svara för alla de gerningar, som han derefter gjorde. Men för alla gerningar, som han gjorde »för æn manhælgþ lystis a han ælla ok siþan hon dömis af hanum» (då fränderna förlorade eller ej fullföljde sin talan angående trälens lösen), skulle egaren böta såsom för annan träl. Fullföljes nu proceduren, så tillgår dervid på följande sätt. Den, som blifvit lyst i manhelgd[3], skall stämma till tre »malþing» (härads- eller fjerdingsting) och vidare till Liongaþing». Der skola fränderna gå full niþiar eþ, fjortonmannaed (tva vittnen och tolf män af ätten inom tredje led, hvilka äro femton år gamla) och betyga att han (den i manhelgd lyste) är med dem skyld så nära, att

[1] Enligt Vg. l. Ab. 23 (II. Ab. 32) voro de närmare skyldemän, hvilka utestängde ätteledaren från arfvet, son eller dotter, fader eller moder, broder eller syster. Rörande stadgandet på det senare stället kan det anmärkas, att Eriksen (a. st. s. 92, n. 2) fattar detta så, »att dessa skyldemän endast i det fall, att de sjelfva blifvit åttledda, utestänga från arfvet den, som ättledt arflåtaren, under det att, enligt Schlyters mening (se Gl. t. Vg. v. ætleþa), på detta ställe bör läsas »þæn ær ætlede» i stället för »ætleþ». — Enligt Ög. Æb. 20. 1. åter tog ättledaren arfvet så snart den ättledde dog barnlös.

[2] Æb. 17.

[3] Det synes nämligen som om, sedan proceduren blifvit på förutnämndt sätt inledd af dens fränder, som skulle lösas, han sjelf uppträdde såsom handlande efter det att han blifvit lyst i manhelgd.

de ega att lösa honom »i lagh manna»[1]. Derefter skola de med en annan fjortonmannaed betyga »at uir lösum han til kyns ok kundra manna ok egh til annöþugx doms» (d. v. s. att de ej köpte honom till träl). Slutligen skola de gå en tredje fjortonmannaed, hvarvid de skola betyga, »at þæt (lösesumman) ær frænda fæ ok egh hans fæ ok egh uiþær giald hans fea». Hvad beträffar lösesummans belopp, säges þreia markær uaþmala: ælla siax markær pænninga. ælla fiughur nytia nöt vara lagha lösn». Af dessa tre slag synes den, som egde att taga lösen, haft rätt att välja hvilket han ville. Och till dess, att denna sålunda bestämda lösen blifvit erlagd, hade han rätt att qvarhålla trälen; men om han qvarhöll honom sedan, gjorde han sig förfallen till fyratio markers bot. För öfrigt är att anmärka, att, om den sålunda ur träldom lösköpte, när han dog, efterlemnade »skaparua», dessa togo arfvet efter honom, men att, om sådana ej funnos, den tog arfvet, som löste honom[2].

Slutligen torde till de fall, da träl med egarens vilja befriades ur träldom, böra räknas det, då trälinna med egarens vilja gick i lagligt äktenskap med friboren man[3].

Till de fall ater, da träl befriades ur träldom mot egarens vilja, hör först och främst det förut (s. 17 n. 5) omförmälda, då egaren sålt kristen träl[4].

Till dessa fall torde äfven böra räknas det, hvarom stadgas i **Ög.** G. 29 pr,[5] hvilket ställe innehåller, att, om fri person gifter sig med fostre eller fostra, hvilken egaren sagt vara fri, egaren derigenom har förverkat sin eganderätt till den sålunda bortgifta trälen.

---

[1] Huru nära skyldskapen skulle vara är ej uttryckligen uttaladt. Möjligen var tredje led gränsen.

[2] **Ög.** Æb. 20. 1. slutet.

[3] **Upl.** Æb. 19. »Nu takær frals man o frælsæ kono. mæþ lagh ok lanz ræt. ok mæþ eghændæ wiliæ. afflæ þön barn samæn. þæt barn a frælst wæræ. ok swa konæn ok allt þæt aff hænni föþis. siþæn.»

[4] **Upl.** Kpm. 3. pr. »Nu sæl kristin man kristmæn. ok ær þo hans þræll. þa wærþær þæn frals sum saldær ær mæþ þe salu. ok hin taki wærþ sitt atær sum kiöpte. ok er æ̈ngin bot at. ok wæri aldrigh o frals siþæn.»

[5] Detta stadgande lyder sa: »Nu takær man fostra sin ok biþær frælsa kunu ok kallar han frælsan uara. Nu biþær frals man fostru ok bonde kalla hana frælsa uara: hauin þær firi giuit uan sinne ok þön uarin frals ok alt þæt af þem kombær.»

Några andra sätt, än de nu anförda, på hvilka träl kunde befrias ur träldom, torde icke i Landskapslagarne förekomma.

Rörande dens ställning, hvilken blifvit befriad ur träldom (frælsgiui [1]), är för öfrigt att anmärka, att han, äfven om han blifvit ättledd, sjelf i flera afseenden var beroende af den, som befriat honom, och öfver hufvud intog en i viss mån underordnad ställning [2]. Deremot qvarstod detta beroende icke för den ur träldom befriades barn [3].

Hvad derefter angår frågan om träldomens fullständiga och slutliga försvinnande ur var rätt, så brukar detta dateras från k. Magnus Erikssons stadga i Skara år 1335. Denna stadga, som utfärdades »Lödhordaghin firi Kyndilmessu dagh» (d. 28 Januari) nämnda år och som är ställd till »allum Wæsgötum» innehåller [4] i nionde punkten: »At min herra Konongen; Gvdz heder, Jungfru Sancta Maria til roo oc nadhe, sinæ kæra

[1] Det skulle emellertid kunna ifrågasättas, huruvida hvar och en, som förut varit träl, betecknades med detta uttryck eller huruvida det möjligen användes blott om den, åt hvilken friheten blifvit skänkt. — Det kan i detta sammanhang anmärkas, att i **Vg.** II. Dr. 7 det säges: »han heter skunkufalz maþer ær þræl hauir varit». SCHLYTER i Gl. (v. d. o.) förklarar ordet vara »en smädetitel, som gafs åt en frigifven träl», men förklarar sig på detta ställe icke känna ordets ursprung. I den allm. Ordb. anmärker han emellertid att det i svenska och danska dialekter förekommande ordet »skunk» kunde gifva anledning att anse ordet »skunkufalzmaþer» betyda »en menniska som fallit ned från taket». »Men», tillägger han, »hvad sammanhang en sådan bem. skulle hafva med det bruk som blifvit gjordt af d. o., är svårt att inse.» — Man skulle emellertid möjligen kunna föreställa sig, att folkspråket med detta drastiska uttryck betecknat en menniska, hvars egenskap af frihet icke var ursprunglig eller medfödd, utan så att säga »fallit ur skyn».

[2] Jfr **Vg.** I. Mdr. 2. »Scal maþer ætlæddan man. aptær bötæ. þæn annöþoghær havir farit [varit] han [a] aptær bötæ mæþ niu marchum arvæ bot. ok sex mærkum ættærbot. swa sum ættæþæn man. firi vtæn halvæ ættærbot. firir. þy at ætt hans ær half þrælær. ok frelsgiwar;» vidare, Gb. 4., der stadganden gifvas om beloppet af vingæf och hindradaxgæf i olika fall. — Om utöfvandet af giftomannarätt för frigifven qvinna se **Vg.** II. Add. 8. — Jfr ock ERIKSEN, a. st. ss. 91 o. 92.

[3] Till stöd härför kan bland annat anföras **Vg.** I. Gb. 4. pr. »Far frælsgiui ættaþæ kono — — — barn þerræ skolu ætboren væræ.»

[4] Stadgan, hvars original fanns i Riksarkivet före slottsbranden 1697, är af HADORPH i hans år 1687 jämte Bjärköarätten utgifna samling af »Konunga Stadgar» tryckt, enligt uppgift efter original. Efter Hadorph är den senare i Svenskt Diplomatarium. 3106 återgifven.

Fadhurs Siæl, oc Fadhurs broþors, hauer þæt til Ræt oc Lagh giwit, at alt Mankyn ælder qwinkön, sum i Wæsgözko ældir Wærinsko Laghsaghu födhes af krisnum Manne ældir kono, maa aldrigh þræl ælder ambut wæra alder þetta namn bæra; Ty at swa sum Gvdh frælste oos, frælsa af hædne oc hædhjn dom, sua haffwer oc han þem frælsat, oc fyr næmdir Konungir med hanum». — Härvid kan emellertid anmärkas, att räckvidden af det »aflysande» af träldomen, som denna stadga innehåller, i vissa afseenden kan synas inskränkt dels derigenom, att den, efter hvad den sjelf uttalar, endast är gifven för »Wæsgözko» och »Wærinsko [Wærmsko?] Laghsaghu», dels derigenom, att stadgan efter ordalydelsen endast angår dem, som födas af kristen man eller qvinna. Hvad nu beträffar den förra af de nämnda inskränkningarna, så antages det väl vanligen, att träldomen numera fanns qvar endast i dessa landsdelar. Och det synes ock sannolikt, att den i öfriga delar af landet redan förut upphört, dels i följd deraf, att, såsom förut är anfördt, antalet af frigifningar allt mera tillvuxit[1], dels på grund af särskilda stadganden i de senare lagarne[2]. — Hvad åter angår den senare inskränkningen, enligt hvilken det kunde synas, som om i fråga om dem, hvilka icke blifvit födda af kristen fader eller moder, träldomen skulle qvarstå, så torde det väl med någorlunda stor säkerhet kunna antagas, att vid denna tid äfven trälbefolkningen öfver hufvud var kristen. På grund häraf synes man, äfven om fullständig bevisning derför icke kan anföras, vara berättigad att antaga, att efter Magnus Erikssons stadga träldomen upphört att finnas till i vårt land.

Slutligen återstår att i sammanhang med framställningen af den egentliga träldomen med några ord beröra äfven den frågan, huruvida den afart af träldom i vidsträcktare mening, som betecknas med uttrycket lifegenskap, någonsin fått insteg i vårt land. Lifegenskapen rådde vid denna tid i en stor del af Europa och har på vissa ställen qvarstått ända in i nu innevarande år-

[1] Jfr Geijer, Sv. F. Hist. D. 1. kap. 7.

[2] I detta afseende kan anmärkas, att det förut anförda stadgandet i **Upl.** Kpm. 3. pr. i alla händelser går i samma riktning, som Magnus Erikssons stadga.

hundrade. Hvad vårt land beträffar, kommer CALONIUS efter en undersökning af frågan (ss. 176—182) till det resultat, att någon lifegenskap icke förekommit enligt vår äldre rätt; och utan tvifvel måste detta anses vara riktigt. Och icke häller sedan har någon lifegenskap hos oss varit i lag stadgad eller erkänd. Emellertid bör det icke förbises, att under en något senare tid, sedan efter frälsets uppkomst ett länsväsende hade börjat i viss mån utbilda sig, spår kunna skönjas af en tendens till införande äfven hos oss af ett slags lifegenskap. Säkerligen finner man bevis på tillvaron af sådana sträfvanden i stadgandet i **Kr. Landslag** Jb 26. 1. »Haui oc engin waald landboen lenger halda æn bolags tekkia wte ær och iordhægandenom ær laglica tilsakt, wtan landboen wili meth goduilia qwar blifua.» Men dessa sträfvanden blefvo utan framgång. Och Sveriges från äldsta tider fria bondeklass har haft kraft att, om också stundom under hårda strider, till våra dagar bevara sin gamla sjelfständighet.

Rättelser.

S.	6	r.	5	nedifr.	*står:* quo	*läs:* quæ
»	9	»	13	uppifr.	» tiden	» tider
»	11	»	22	»	» præfecturum	» præfecturam
»	»	»	»	»	» tertiam	» tertium
»	30	»	9	»	» der	» den
»	33	»	7	nedifr.	» II. Gb. 10. 1. 11.	» II. Gb. 10. 0. 11.